

Проблеми економіки та політичної економії

Науковий економічний електронний журнал

Scientific economic e-journal

Problems of Economy and Political Economy

2016
№ 2

Науковий економічний електронний журнал
«Проблеми економіки та політичної економії»

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Бажал Юрій Миколайович, д. е. н., проф.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»;
Базилевич Віктор Дмитрович, чл.-кор. НАН України, д. е. н.,
проф., Київський національний університет ім. Т. Шевченка;
Білоцерківець Володимир Вікторович, д. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України
(заступник головного редактора);
Бодров Володимир Григорович, д. е. н., проф., Національна
академія державного управління при Президенті України;
Гриценко Андрій Андрійович, чл.-кор. НАН України, д. е. н.,
проф., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
Довбня Світлана Борисівна, д. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України;
Завгородня Олена Олександрівна, д. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України;
Задорожний Григорій Васильович, д. е. н., проф.,
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна;
Звяряков Михайло Іванович, чл.-кор. НАН України, д. е. н., проф.,
Одеський національний економічний університет;
Ковальчук Костянтин Федорович, д. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України;
Король Григорета Олександрівна, к. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України;
Лебедєва Валентина Костянтинівна, к. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України;
Савчук Лариса Миколаївна, к. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України;
Тарасевич Віктор Миколайович, д. е. н., проф.,
Національна металургійна академія України (**головний редактор**);
Шинкарук Лідія Василівна, чл.-кор. НАН України, д. е. н., проф.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
Яковенко Лариса Іванівна, д. е. н., проф.,
Полтавський національний педагогічний університет
ім. В.Г. Короленка (заступник головного редактора);

СКЛАД МІЖНАРОДНОЇ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Алієв Урак Жолмурзайович, д. е. н., проф.,
освітня корпорація «Туран», університет «Туран-Астана», м. Астана,
Республіка Казахстан;
Білорус Олег Григорович, академік НАН України, д. е. н., проф.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
Габбер Юзеф Антоній, д. е. н., проф.,
Вища школа банківництва, м. Познань, Республіка Польща;
Гесць Валерій Михайлович, академік НАН України, д. е. н., проф.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
Лемешенко Петро Сергійович, д. е. н., проф., Білоруський
державний університет, м. Мінськ, Республіка Білорусь;
Савчук Володимир Сафронович, чл.-кор. НАН України, д. е. н.,
проф., ДВНЗ «Київський національний економічний університет
ім. В. Гетьмана»;
Шлюсарчик Богуслав, д. е. н., проф., Жешувський університет,
Республіка Польща.

Адреса редакції:

Національна металургійна
академія України,
пр. Гагаріна, 4, к. 201,
м. Дніпро, 49600, Україна

Телефон:

38 (0562) 47-42-42

Електронна пошта:

polecon.ukr@gmail.com

Сайт:

<http://politeco.nmetau.edu.ua/>

ISSN 2518-7406

Засновник:

Національна металургійна
академія України

Рекомендовано до друку

Вченою радою Національної
металургійної академії
України.

Редакція не завжди поділяє
точку зору авторів та не несе
відповідальності за добір
фактів та помилки, яких вони
припускаються. Статті
подано в авторській редакції.
Повний або частковий
передрук дозволяється лише
за згодою авторів і редакції
журналу.

Підписано до друку

02.12.2016 р.

Формат 60x84 ½

Ум. друк. арк. 10,53. Зам. № 2

© ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ
ТА ПОЛІТИЧНОЇ
ЕКОНОМІЇ, 2016

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Лебедєва В. К.

Адам Сміт: наука та життя 5

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Долбусін А. О.

Інноваційно-нова економіка на глобальному марші: болісний вихід з
полону кейнсіанських ілюзій 13

Леонідов І. Л.

Проблематика власності й привласнення у поглядах А. Сміта 28

Алсуф'єва О. О.

На шляху до регулювання життєрадісною інтуїцією (рецепти
Дж. М. Кейнса) 37

ПРИКЛАДНІ ВИМІРИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Летуча О. В.

Екологічні виклики кейнсіанства 54

Ткаченко І. Д.

Аспекти формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів
в галузі надрокористування 62

CONTENTS

HISTORY OF ECONOMY AND POLITICAL ECONOMY

Lebedeva V.

Adam Smith: science and life 5

ACTUALITY THEORETICAL PROBLEMS OF POLITICAL ECONOMY

Bilotserkivets V., Zavhorodnia O., Dolbusin A.

Innovation and new economy on the global march: painful exit from captivity Keynesian illusions

Leonidov I.

Problems of ownership and appropriation in the looks of A. Smith 28

Alsufieva O.

On the way to the regulation by cheerful intuition (J. M. Keynes) 37

PRACTICAL MEASURE OF POLITICAL ECONOMY

Letucha O.

Environmental challenges of Keynesianism 54

Tkachenko I.

Aspects of the formation of rent-seeking behavior strategies in the field of mineral resources 62

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

УДК 330.101

В. К. ЛЕБЕДЄВА,
*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

АДАМ СМІТ: НАУКА ТА ЖИТТЯ

У статті розглядаються основні положення політичної економії Адама Сміта у зв'язку з основними віхами його життя, що дозволяє скласти поєднане уявлення про нього як вченого і людину. Характеризується період його праці у Глазгівському університеті на посаді завідувача кафедри моральної філософії. Описується період перебування Сміта у Франції і знайомство з фізіократами. Докладно викладається про його роботу над головною книгою – «Дослідження про природу і причини багатства народів». Визначаються основні положення твору щодо розділення праці, теорії вартості і капіталу.

Ключові слова: Адам Сміт, «Дослідження про природу і причини багатства народів», фізіократи, розділення праці, теорія вартості, капітал.

Постановка проблеми. У березні 2016 року виповнилося 240 років з виходу у світ головної праці засновника класичної політекономії Адама Сміта – «Дослідження про природу і причини багатства народів». Важко переоцінити її значення для подальшого розвитку політичної економії. Без перебільшення, це був перший в історії твір, що містив глибинний аналіз економічних засад суспільства. З одного боку, Адам Сміт був «завершуючим» економістом мануфактурного періоду розвитку капіталізму, з іншого боку, його наукова діяльність являє собою частину великої культурної спадщини для усіх майбутніх поколінь. Він почасти створив, почасти закріпив та упорядкував саму термінологічну систему економічної науки та її методологію. Актуалізація невичерпного потенціалу головної праці Адама Сміта в контексті сучасних економічних реалій і застосування його до вирішення завдань сьогодення є проблемою, розуміння якої лежить на перехресті науки та життя геніального «шотландського мудреця».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ім'я та наукова спадщина Адама Сміта зайняли почесне місце в історії світової економічної думки. Дослідженню та аналізу його теоретико-економічної системи присвячені роботи багатьох економістів та істориків, що знайшло узагальнення в особливому напрямку історії економічної думки, який отримав назву «смітознавство». Вагомий внесок в нього внесли такі вчені, як А. Анікін, В. Афанасьєв, У. Беджгот, Ж. Бланкі, О. Грей, Е. Лезер, П. Ляшенко, А. Реуель, В. Яковенко та інші [4, 5, 8]. Результати їх досліджень узагальнено в багатьох підручниках та навчальних посібниках з історії економічної думки, які не можна собі уявити без імені і теорії Адама Сміта. Разом з тим, протягом останніх років фахівці рідко зверталися до наукового переосмислення провідної його роботи «Дослідження про природу і причини багатства народів» в контексті сучасних економічних проблем. Кризові явища в економічній теорії та дійсності вимагають пошуку концептуальних джерел нової політичної економії, в тому числі в її живильних витоках, одним з яких є геніальна робота Адама Сміта.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз політичної економії Адама Сміта у зв'язку з основними віхами його життя, який би дозволив скласти поєднане уявлення про нього як вченого і людину.

Виклад основного матеріалу. Англійський економіст і публіцист Уолтер Беджгот писав ще у 1876 році: «Про політичну економію Адама Сміта було сказано майже безкінечно багато, а про самого Адама Сміта – дуже мало. А між тим, справа не тільки в тому, що він був одним із самих своєрідних людей, але й в тому, що його книги навряд чи можна зрозуміти, якщо не мати уявлення про Сміта, як людину» [3, с. 79]. Сміт дивно відчував романтику буденних господарських явищ. Тим, що політична економія у часи Байрона та Пушкіна здавалася такою цікавою, вона зобов'язана Сміту.

Адам Сміт народився у 1723 році у шотландському містечку Керколді поблизу Единбурга. За звичаями того часу, у 14 років він поступив до Глазгівського університету. Після обов'язкового класу логіки він перейшов до класу моральної філософії. Успішно закінчивши університет у 1740 році, він отримав стипендію на подальше навчання у Оксфордському університеті, де провів шість років. У 1746 році він повернувся до Керколді, де прожив два роки. Спочатку він читав цикл публічних лекцій з англійської літератури, але в подальшому тематика його лекцій змінилася. Їх основним змістом стало природне право, яке у XVIII столітті включало в себе не тільки юриспруденцію, але й політичні вчення, соціологію та економіку.

У 1751 році Сміт переїхав до Глазго, щоб зайняти там місце професора в університеті. Спочатку він очолював кафедру логіки, а потім – кафедру

моральної філософії, тобто суспільних наук. У Глазго Сміт прожив 13 років і вважав цей період найщасливішим в його житті. У 1759 році Сміт опублікував свою першу велику наукову працю – «Теорія моральних почуттів». Ця книга являла собою важливий етап становлення філософських та економічних ідей Сміта. Видне місце в його етиці зайняла антифеодальна ідея рівності. Він вважав, що кожна людина від природи рівна іншій, тому принципи моралі мають застосовуватися однаково до всіх. Однак, він ще далекий був до розуміння, що етика визначається у своїй основі соціально-економічним устроєм даного суспільства. Відкинувши «природжене моральне почуття», він поставив на його місце «принцип симпатії». Сміт намагався пояснити всі почуття та вчинки людини її здатністю ставити себе на місце інших людей і відчувати за них.

Разом з тим, уже в процесі праці над цією книгою його наукові інтереси зрушилися у бік політичної економії. До цього його спонукали не тільки внутрішні схильності, але й запити часу. В торговельно-промисловому Глазго економічні проблеми владно вторгалися у життя. У місті існував своєрідний клуб політичної економії, де обговорювали торгівлю та мито, заробітну плату та умови оренди землі. Сміт став одним із визначних членів цього клубу. Знайомство та дружба з Юмом також посилили інтерес Сміта до політичної економії.

У 1765-1766 роках Сміт в Парижі, де буває в «антресольному клубі» доктора Кене і знайомиться з Тюрго, д'Аламбером, Вольтером. Сміт попадає до Франції своєчасно: він уже був достатньо досвідченим вченим, щоб не підпасти некритично під вплив фізіократів. Разом з тим, Сміт був здатним сприйняти усе корисне з учення Кене і Тюрго. В меркантилістах він вбачав ідейних противників, а в фізіократах – союзників, які йдуть до тієї ж мети іншим шляхом.

Важливе значення для Сміта мало також знайомство з Гельвецієм, який вважав, що кожній людині має бути надано право переслідувати свою вигоду, і від цього виграє усе суспільство. Сміт розвинув ці ідеї і застосував їх до політичної економії.

Весною 1767 року Сміт повернувся до Керколді і прожив там шість років, які присвятив роботі над книгою. У 1773 році він їде до Лондону, вважаючи, що має готовий рукопис, але потрібно буде ще три роки, щоб завершити роботу над книгою, яка була справою усього його життя.

«Дослідження про природу і причини багатства народів» вийшло у світ в Лондоні у березні 1776 року. Видавцем був Уільям Страхен, ліберальний член парламенту і друг Бенджаміна Франкліна. На титульному листі першого видання, що продавалося у книжній лавці Кеделла, було написано:

«Дослідження про природу і причини багатства народів, твір Адама Сміта, доктора прав, члена Королівського товариства, раніше професора моральної філософії в університеті Глазго» [1, с. 219]. Це були два великих томи, які коштували 1 фунт 16 шилінгів. Сміт отримав 300 фунтів гонорару готівкою і на 200 фунтів придбав екземпляри книги для подарунків. Друге видання книги вийшло на початку 1778 року, третє – у 1784 році і до 1790 року вийшло ще два видання. За Смітом закріпилося ім'я класика.

Прижиттєві видання Сміта були в бібліотеках багатьох знаменитих людей, у тому числі, Роберта Бернса. Найбільший вплив книга Сміта мала у Франції. Аббат Морелле, отримавши подарунковий екземпляр, уже восени 1776 року почав працювати над перекладом, але його випередив абат Блаве. Однак першою мовою, на яку була перекладена книга Сміта, була німецька. До кінця століття вийшло декілька німецьких видань, італійський, іспанський та датський переклад. Було б помилковим уявляти, що книга усюди зустріла тріумфальний прийом. В Іспанії вона на початку була заборонена інквізицією. У Німеччині проти неї виступили університетські професори, які відстоювали систему меркантилізму.

У 1801 році російський посол у Лондоні граф Семен Романович Воронцов, доповідаючи імператору Олександру I про стан справ, згадує Сміта, називаючи його самим класичним із авторів, які писали про торгівлю, промисловість та державні фінанси. Іншим пропагандистом ідей Сміта був адмірал Мордвінов, який відігравав значну роль у політиці при Олександрі I. Зусилля цих двох людей найбільше сприяли першому російському перекладу книги Адама Сміта. «Дослідження властивостей і причин багатства народів, твір Адама Сміта» вийшло у Петербурзі у 1802-1806 роках чотирма томами.

Успіх «Багатства народів» був неперевершеним для економічних творів. Як зазначав історик економічної думки Йозеф Шумпетер, ця книга була неперевершеною для наукових книг взагалі, за єдиним виключенням – «Походження видів» Дарвіна. Історія політичної економії до 20-х років XIX століття являє собою рідкісний випадок, коли ціла наука асоціюється з ім'ям однієї людини. Книги мають свою долю. Є книги, що випереджають свій час. Їх можуть зрозуміти і оцінити тільки в майбутньому. А є книги, які точно попадають в свою епоху і середовище. Людина кінця XVIII і першої половини XIX століття, читаючи «Багатство народів», знаходила в ньому саме те, про що сама думала і здогадувалася, що вважала бажаним і необхідним для блага суспільства. Універсальність «Багатства народів» сприяла його успіху. Це була книга не тільки для економістів, а для освічених людей взагалі. Головні ідеї Сміта були поглинені подальшим розвитком економічної науки, перейшли у підручники та хрестоматії, але його книга «An Inquiry into the Nature and Causes

of the Wealth of Nations» [7] залишилась знаменним пам'ятником людської культури, вершиною економічної думки XVIII століття.

Твір Сміта складається з п'яти книг. Основи його теоретичної системи, в якій завершено та узагальнено ідеї англійських та французьких економістів попереднього століття, викладено у двох перших книгах. У першій міститься, по суті, аналіз вартості і додаткової вартості, яку Сміт розглядає в конкретних формах прибутку та земельної ренти. Друга книга називається «Про природу капітала, його нагромадження та застосування». Інші три книги являють собою прикладне застосування теорії Сміта до історії та економічної політики. У третій книзі мова йдеться про розвиток економіки Європи в епоху феодалізму та становлення капіталізму. Четверта книга – історія та критика політичної економії, де вісім глав присвячено меркантилізму і одна – фізіократам. П'ята книга присвячена фінансам – витратам та доходам держави.

Сміт починає свою книгу з розділення праці, показуючи його як головний чинник зростання продуктивності суспільної праці. Дійсно, на мануфактурній стадії розвитку капіталізму, коли машини були рідкістю і переважала ручна праця, саме розділення праці було головним чинником її продуктивності. Сміт наводить свій знаменитий приклад з булавочною мануфактурою, де спеціалізація робочих і розділення операцій між ними дозволила в багато разів збільшити виробництво [2]. Розділення праці на протязі усієї книги є свого роду історичною призмою, через яку Сміт розглядає економічні процеси. З розділенням праці у Сміта пов'язано уявлення про «економічну людину» і мотиви господарської діяльності, трактування проблеми вартості, функцій грошей і т.ін. Відкинувши догму фізіократів і спираючись на своє учення про розділення праці, він визнав рівнозначність усіх видів продуктивної праці з точки зору створення вартості. Тим самим він поклав початок розумінню того, що в основі мінової вартості лежить субстанція вартості – праця як будь-яка виробнича діяльність людини.

На відміну від фізіократів, які розділяли суспільство на класи у залежності від галузей господарства, в яких зайняті відповідні люди, Сміт виділяв класи у залежності від відношення людей до засобів виробництва. У сучасному йому суспільстві він розрізняв класи найманих працівників, капіталістів і землевласників. У цьому контексті вартість виробленого товару розглядалась ним як сума доходів усіх трьох класів учасників виробництва, а саме: заробітної плати працівника, прибутку капіталіста та ренти землевласника. Сміт завершив виділення у політичній економії прибутку як особливої економічної категорії. Він категорично відкидав твердження, що прибуток – це тільки заробітна плата за особливий вид праці по «нагляду та управлінню». Він показував, що розмір прибутку визначається розміром

капіталу і не пов'язаний з величиною такої праці. Але разом з цим, виказував погляд на прибуток як на винагороду капіталіста за ризик.

Сміт вважав нагромадження капіталу вирішальним чинником економічного прогресу. Він доводив, що нагромадження – ключ до багатства нації. Сміт оцінював становище більш-менш благополучним, якщо норма нагромадження складала не менше 12-15%. В нагромадженні він вбачав місію капіталіста.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Адам Сміт близько підійшов до матеріалістичного розуміння історії, шукаючи причини найважливіших історичних подій у розвитку господарства. Але навіть ця широта здавалася йому недостатньою. Він мріяв створити глобальну, всезагальну теорію людини та суспільства. Його геніальна книга, завершуючи аналіз мануфактурного періоду розвитку капіталізму і висвітливши певні перспективи його машинного періоду, містить у собі прозріння щодо віддаленого майбутнього, в якому, за діалектикою, фундамент його системи – розділення праці – буде скасовано. Він пише: «З розвитком розділення праці заняття переважної більшості тих, хто живе своєю працею, тобто основної маси народу, зводиться до дуже невеликого числа простих операцій, частіше всього до однієї або двох... Його вправність і уміння в його спеціальній професії представляються, таким чином, придбаними за рахунок його розумових, соціальних та воєнних якостей. Але в будь-якому розвинутому цивілізованому суспільстві у такий саме стан мають впадати трудящі бідняки, тобто головна маса народу, якщо тільки уряд не прикладає зусиль для попередження цього» [6, с. 556-557]. Несподівана думка для прихильника *laissez faire*. «Природний хід речей» все ж таки має корегуватися державою для запобігання небезпечних наслідків розділення праці – таке попередження виказав Сміт на майбутнє.

«Природа та причини багатства народів» з часом не залишаються незмінними. Вичерпавши себе, розділення праці зійде з історичної арени, поступившись місцем переміні праці з відповідними соціально-економічними наслідками, що вимагатиме створення нової системи політичної економії з тією ж науковою чесністю та сміливістю, яку у свій час виявив Адам Сміт.

Список використаної літератури

1. Аникин А. В. Адам Смит / А. В. Аникин. – М.: Молодая гвардия, 1968. – 256 с.
2. Аникин А. В. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса / А. В. Аникин. – М.: Политиздат, 1975. – 384 с.
3. Begehot W. Historical Essays / W. Begehot. – N. Y., 1966.

4. Бланки Ж. А. Жизнь и труды Адама Смита / Ж. А. Бланки. – С.-Пб., 1866.
5. Gray A. Adam Smith / A. Gray. – L., 1948.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М., 1962.
7. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / A. Smith. – L., 1961.

References

1. Anikin, A. V. (1968), *Adam Smit* [Adam Smith], Molodaya gvardia, Moscow, Russia.
2. Anikin, A. V. (1975), *Junost nauki. Jizn i idei misliteley-ekonomistov do Marksa* [Jung of science. Life and ideas of economists before Marx], Politizdat, Moscow, Russia.
3. Begehot, W. (1966), *Historical Essays*, New York, USA.
4. Blanki, J. A. (1866), *Jizn i trydi Adama Smita* [The life and works of Adam Smith], Sankt-Petersburg, Russia.
5. Gray, A. (1948), *Adam Smith*, London, Great Britain.
6. Smit, A. (1962), *Issledovanie o prirode i prichinax bogatstva narodow* [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations], Moscow, Russia.
7. Smith, A. (1961), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London, Great Britain.

Лебедева В.К., к.э.н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины

Адам Смит: наука и жизнь

В статье рассматриваются основные положения политической экономии Адама Смита в связи с основными вехами его жизни, что позволяет сложить объединенное представление о нем как об ученом и человеке. Характеризуется период его работы в Глазговском университете на должности заведующего кафедрой нравственной философии. Описывается период пребывания Смита во Франции и знакомство с физиократами. Подробно излагается о его работе над главной книгой – «Исследование о природе и причинах богатства народов». Определяются основные положения произведения относительно разделения труда, теории стоимости и капитала.

Ключевые слова: Адам Смит, «Исследование о природе и причинах богатства народов», физиократы, разделение труда, теория стоимости, капитал.

**Lebedeva V., Ph.D., Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine
Adam Smith: science and life**

The article examines the main provisions of the political economy of Adam Smith in relation to the major milestones of his life that allows you to fold the joint representation of him as a scientist and person. Characterized the period of his work in Glasgowcan the University as head of

the Department of moral philosophy. Describes the period of Smith's stay in France and familiarity with physiocratie. Details about his work on the main book – «An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations». Define the basic provisions of the works on the division of labour, theory of value and capital.

Key words: Adam Smith, «An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations», physiocracy, division of labour, theory of value, capital.

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

УДК 330.34:338.1

В. В. БІЛОЦЕРКІВЕЦЬ,
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

О. О. ЗАВГОРОДНЯ,
*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

А. О. ДОЛБУСІН,
*магістрант,
Національна металургійна академія України*

ІННОВАЦІЙНО-НОВА ЕКОНОМІКА НА ГЛОБАЛЬНОМУ МАРШІ: БОЛІСНИЙ ВИХІД З ПОЛОНУ КЕЙНСІАНСЬКИХ ІЛЮЗІЙ

У статті розглядаються проблеми поступу інноваційно-нової економіки на національному та глобальному рівні. Проаналізовано особливості тріумфального маршу

інноваційно-нової економіки на зламі тисячоліть. Визначено детермінанти прискорення виходу інноваційно-нової економіки на домінуючі позиції та поступового загальмування розвитку провідних галузей традиційної економіки. Розкрито на базі широкого застосування методів економіко-математичного моделювання формальні критерії переходу інноваційно-нової економіки до нового етапу своєї еволюції. Показано певну обмеженість потенціалу застосування інструментарію кейнсіанської теорії споживання для аналізу явищ, що відбуваються у національних та глобальній економіках в умовах виходу на чільні позиції інноваційно-нової економіки сучасного типу.

Ключові слова: інноваційно-нова економіка, схильність до споживання, капіталоозброєність, інвестиції, мультиплікативне зростання.

Постановка проблеми. Ідеї Дж. М. Кейнса та його послідовників не тільки відіграли вагомий роль у розвитку сучасної економічної науки, надихнули чисельні когорти вчених у всьому світі до невпинної праці та нових подвигів в ім'я науки, але й стали фундаментальними засадами онтологічних зрушень у світовій економіці, кардинально перекроїли економічні ландшафти багатьох країн. Кейнсіанські рецепти економічних реформ зайняли почесне місце у таксономічному ряду соціально-економічних трансформацій, стали асоціюватись у широких колах науковців та громадськості з рухом до соціальної справедливості, сприянням пом'якшенню дисбалансів у розподілі доходів, розбудовою нового світу, що був би більш прихильним до реалізації прагнень пересічного економічного суб'єкта, що звичайно не має особливої жаги до інновацій та підприємництва та діє у власних усталених координатах стереотипної поведінки. Зрозуміло, що такі трактування є надто спрощеними та однобічними, вони не відображають справжній зміст кейнсіанства, але сама такі звужені та перекривлені форми набули втілення у економічному бутті як провідних країн світу, так і (тільки у ще більш спотвореному вигляді) країн, що долають важкий шлях транзитивних перетворень. Втім, слід зазначити, що як рафіноване кейнсіанство, так і його різноманітні звужені форми у своїх практичних реалізаціях, спричинивши якісні зміни у національних економіках, що були їх реципієнтами, не могли імплементуватись без врахування внутрішньо притаманного будь-якому інструментарію обмеженості потенціалу застосування, невблаганного вичерпання позитивного ефекту від його задіяння. Зрозуміло, що не стали виключенням із загального правила й кейнсіанські рецепти економічних реформ. Пошук реперної точки, часу поступового сходження кейнсіанства з олімпу економічної теорії та практики, зсуву ареалу його широкої імплементації на периферію глобальної економіки став предметом досліджень багатьох вчених. Проте остаточної відповіді на це питання у сучасній економічній науці ще не отримано. Особливо рельєфно невирішеність цього

питання проступає за врахування здобутків наукової спільноти у вивченні процесів становлення й розвитку інноваційно-нової економіки, початок тріумфальної ходи якої якраз і припадає на часи занурення кейнсіанства у тривалу кризу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній економічній літературі актуальні питання взаємопереплетіння процесів занепаду кейнсіанства та переходу інноваційно-нової економіки до нового етапу свого розвитку на даний момент залишаються, на жаль, ще недостатньо розробленими. Проте за цим напрямком вже протягом тривалого часу працюють численні дослідники Західної Європи та Північної Америки, концентруючи свою увагу на проблемах становлення та розвитку інноваційно-нової економіки у часи енергетичної кризи, що охопила провідні країни світу у 70-х рр. XX ст., та у період посткризового відновлення глобальної та національної економік. Особливо значний та вагомий внесок у розробку цієї проблематики належить таким відомим науковцям, як Р. Блумберг, А. Грінспен, Е. Гундлах, Р. Кінг, Дж. Кларк, Р. Левін, Н. Манків, Ф. Модільяні, Т. Сван, Р. Солоу, І. Фішер, М. Фрідман та багатьом іншим [1-8]. Проте, незважаючи на багаторічні наукові пошуки на цій ниві цілої низки видатних дослідників, окремі питання становлення, функціонування та розвитку інноваційно-нової економіки все ще залишаються недостатньо висвітленими у економічній теорії. Зокрема, це стосується проблематики визначення причин та основних факторів, що детермінували перехід інноваційно-нової економіки до сучасного етапу її еволюції, мінімізувавши ефективність прикладного застосування інструментарію кейнсіанства для протидії економічним викликам сьогодення.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті виступає комплексне дослідження процесів розвитку інноваційно-нової економіки наприкінці XX ст., пошук причин, що визначили її перехід до нового етапу своєї еволюції, місце кейнсіанських рецептів стимулювання сукупного попиту у прискоренні чи загальмуванні її поступу.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XX ст. швидке зростання обсягу нових, неоекономічних благ, з одного боку, каналізувало надлишок доходів акторів-споживачів на задоволення консумаційно-інтерналізованих потреб в неіснуючих доти благах. З іншого боку, процедура інтерналізації неявних, зовнішніх щодо наявних консумаційних наборів, відчуттів споживачів стосовно бажаних напрямків розширення споживання, знайшло втілення в оявленні конкретних благ, викликаючи тим самим зростання попиту на інші, комплементарні до них блага. Стрімке зростання обсягу випуску в галузях інноваційно-нової економіки постулювало прискорене узвичаєння благ та набуття ними статусу традиційних. Більш того, збільшення

виробництва інноваційно-нових благ в умовах скорочення обсягів випуску в традиційних галузях підтверджує тезу щодо прискореної трансформації нового в старе та вимагає більш обережного сприйняття умовного поділу галузей промисловості на нові та старі за ризомного проникнення елементів інноваційно-нової до ареалу традиційної. До того ж значна частина новоекономічних благ виступили в ролі субститутів традиційних благ, а стрімке зростання випуску перших не забезпечило за багатьма позиціями їм домінантного в споживанні стану.

На макроекономічному рівні такі зміни призведуть до утвердження константного характеру середньої схильності споживання у довгостроковому періоді та її зворотної залежності від доходу в короткостроковому, тобто:

$$\begin{aligned} APC_L &= const; \\ \frac{dAPC_S}{dY_S} &< 0. \end{aligned} \quad (1)$$

де APC_L – середня схильність до споживання в довгостроковому періоді, APC_S – середня схильність до споживання в короткостроковому періоді, dY_S – зміни обсягу доходу в короткостроковому періоді.

Фіксація саме такої динаміки показників APC_S та APC_L в сучасних умовах знайшла переконливе теоретичне пояснення в працях цілої плеяди відомих економістів, зокрема Р. Блумберга, І. Фішера, Ф. Модільяні, М. Фрідмана [1, с.579-605]. Висновком з (1) буде:

$$\left[\frac{dC}{C} \right]_S < \left[\frac{dY}{Y} \right]_S. \quad (2)$$

Одночасно стабільне економічне зростання відповідно до моделі Домара-Харрода [9, с.518-522] вимагає виконання рівняння: $\frac{dY}{Y} = \frac{dI}{I}$, а в рівноважній економіці мають дотримуватись умови:

$$Y = C + S, \quad (3)$$

$$dY = dC + dS, \quad (4)$$

$$I = Y - APC(I - Y). \quad (5)$$

Слід зазначити, що з цією тезою фактично погоджуються й розробники широко відомих неокласичних моделей макроекономічної динаміки [9, с.524-528]. Так, Р. Солоу та Т. Сван, визначаючи обсяг випуску як функцію від капіталоозброєності:

$$y = \frac{Y}{N} = \psi^\alpha, \quad (6)$$

де y - обсяг випуск на одиницю праці,

N - обсяг праці,

ψ - рівень капіталоозброєності,

$\alpha = \frac{dY}{Y} / \frac{dK}{K}$ - еластичність випуску за капіталом,

в дефініційній формі підтверджують існування прямої залежності між темпом приросту інвестицій та темпом приросту обсягу випуску: $\frac{dy}{y} = \frac{d\psi^\alpha}{\psi^\alpha}$.

При цьому ефекти лагів нейтралізуються за врахування тривалої малодисперсної статичності відносних показників, тобто: $\frac{dY}{Y_{t+1}} \approx \frac{dY}{Y_t} \approx \frac{dY}{Y_{t-1}}$.

Отже постулюється виконання рівняння:

$$\left[\frac{dY}{Y} \right]_S = \left[\frac{dI}{I} \right]_S = \left[\frac{dC}{C} \right]_S. \quad (7)$$

Втім вірність (7) суперечить умові (2). Тож стабільне економічне зростання за (2) представляється не можливим. Загальмована позитивна динаміка обсягів споживання постулює відповідно до (4), (5) відносне прискорення збільшення обсягу інвестицій:

$$\left[\frac{dY}{Y} \right]_S < \left[\frac{dI}{I} \right]_S. \quad (8)$$

Це, в свою чергу, за умови невідчутного демографічного тиску, матиме наслідком зростання рівня капіталоозброєності, що згідно з (6) забезпечить подальшу позитивну динаміку обсягу випуску. Відбуття змін за таким сценарієм можна розцінювати позитивно, якщо не враховувати їх довготривалі наслідки.

Наростання розриву між абсолютними величинами обсягу випуску та обсягу споживчих видатків детермінують посилення макроекономічної нерівноваги. Дійсно, припущення (5) є чинним лише за умови, що усі заощадження будуть спрямовуватись на реалізацію національних інвестиційних проектів. У 50-60-х рр. XX ст., «з макроекономічної точки зору майбутнє малювалось у рожевому світлі» і виробники прагнули «збільшення інвестицій, вони не бажали втратити нові ринки збуту і були занепокоєнні не стільки надлишковим, скільки недостатнім інвестуванням» [10, с.153]. Проте наростання диспропорцій між Y та C ставить під сумнів таку можливість перманентної інвестиційної експансії. З часом генерований у межах цих проектів обсяг пропозиції зустрінеться з браком відповідного попиту. Згідно до (8) можна зафіксувати негативну динаміку граничної продуктивності капіталу.

Оскільки $\left[\frac{dY}{dI} \right]_S < \left[\frac{Y}{I} \right]_S$, то в агрегованому вигляді маємо: $MPK_t < APK_{t-1}$, а отже, $MPK_t < MPK_{t-1}$. Низхідний характер кривої МРК дозволяє дійти висновку щодо зменшення привабливості інвестиційних проектів в довгостроковій перспективі, а значить (5) втрачає свою чинність, набуваючи вигляду $I < Y - APC(I - Y)$, тобто:

$$I_t < S_t, \quad (9)$$

де S_t – обсяг заощаджень у період t .

Наслідком цього стане нетотожність величин сукупної пропозиції та сукупного попиту: $Y_d < Y_s$, що буде відбуватись в умовах більш стрімкого загальмування темпів зростання споживчих видатків порівняно із сповільненням темпів економічного зростання, оскільки виконується нерівність: $\left[\frac{C}{Y} - \frac{dC}{dY} \right] / \frac{C}{Y} - \left[\frac{Y}{I} - \frac{dY}{dI} \right] / \frac{Y}{I} = \frac{dCY}{dYC} + \frac{dYI}{dIY} > 0$.

Така ситуація призведе до перегляду виробниками своїх планів та відповідного скорочення обсягів випуску. Запорукою недопущення реалізації стагнаційного сценарію стає компенсаторне зростання обсягу споживання, забезпечення якого в умовах ринкової економіки вимагає збільшення привабливості для споживачів консумаційних наборів, їх згода на кількісне та якісне розширення наповнення таких наборів. Дійсно, зменшення короткострокового показника АРС, відповідно до $APC_t \geq APC_{t+1}$ з одночасною фіксацією його довгострокової величини у відповідності до (1), є свідченням розвитку ситуації саме за даним сценарієм. Втім економічне зростання в умовах другорядності інноваційно-нової економіки, її допоміжної та

маргіналізованої роль у задоволенні потреб споживачів, застосування її лише в якості стабілізатора синхронної динаміки обсягів випуску та споживання, матиме, в першу чергу, екстенсивний характер.

Нарощення обсягів випуску відбуватиметься за рахунок залучення всіх нових і нових ресурсів, обмеженість яких визначатиме як зростання їх цін та цін виготовлених на їх основі благ, так і провокуватиме розбалансування характерної для інноваційно-нової економіки індустріального типу залежності

$$\left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_j}{P_j} > 0 \right]_t = \left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_{j+1}}{P_{j+1}} > 0 \right]_{t+1},$$

оскільки $\left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_j}{P_j} > 0 \right]_t < \left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_j}{P_j} > 0 \right]_{t+1}$

перетворюватиметься на свій антипод –

$$\left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_j}{P_j} > 0 \right]_t > \left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_j}{P_j} > 0 \right]_{t+1}.$$

Як результат – набуття (1) фіктивного характеру ставить під сумнів забезпечення константності APC_L , досягнення якого вимагає застосування більш сильних аргументів на користь можливості компенсаторного зростання обсягу споживання. Більш того, припущення щодо $APC_L = \text{const}$ ґрунтується на твердженні стосовно існування у споживача візіонерських здатностей визначити свої майбутні потоки доходів та видатків та збалансувати їх у довгостроковій перспективі. Проте, «вважаючи, що індивід має повний план своїх видатків, що охоплює значний період часу і завершений в усіх деталях, ми цілком абсурдним чином фальсифікуємо його реальну поведінку» [11, с.354].

Тож в умовах ринкової економіки із відносно стабільною часткою інноваційно-нової економіки в якості альтернативи ми можемо зазначити наступні потенційні напрямки реалізації компенсаторного зростання індивідуальних споживчих витрат, що приведе до зростання споживчих видатків та опосередковано до довгострокової позитивної економічної динаміки на макрорівні:

а) Збільшення доходів та ще більш швидке зростання національних заощаджень матиме наслідком, з одного боку, виконання (9), а з іншого, надлишок обсягу заощаджень над обсягом інвестицій сприятиме зменшенню реальної ставки відсотку. Тож можливості споживача застосовувати для придбання товарів не лише поточний доход та наявні заощадження, але й запозичені ресурси зростають. Споживач порівнює відносні дисконтовані ціни

товарів у різні періоди, приймаючи рішення щодо конкретного наповнення поточного та майбутніх консумаційних наборів. Зниження ставки відсотку матиме наслідком збільшення дисконтованих цін майбутніх купівель порівняно з поточними, а також більш відтермінованих у порівнянні з більш хронологічно наближеними. Подібний зсув у рівнях дисконтованих цін, за твердженням Д. Гікса, буде стимулювати наближати в часовому розрізі витрати, що веде до обов'язкового зростання поточних споживчих витрат [11, с.358]. Тож відносна ціна блага, придбаного в кредит у поточний період часу, стає меншою порівняно із минулим періодом, коли ставка відсотку була вищою, а отже, якщо має місце $r_{t+1} < r_t$, то зважена гранична корисність такого блага зростає:

$$\left[\frac{MUx_j}{(1+r_t)P_j} \right]_t < \left[\frac{MUx_j}{(1+r_{t+1})P_j} \right]_{t+1}, \quad (10)$$

де r_t - реальна ставка відсотку в період t ,

r_{t+1} - реальна ставка відсотку в період $t+1$.

Як наслідок – зростання обсягів споживання кожного окремого актора-консуматора

$$\left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_j}{P_j} > 0 \right]_t < \left[\frac{MUx_1}{P_1} = \frac{MUx_2}{P_2} = \dots = \frac{MUx_j}{P_j} > 0 \right]_{t+1} \quad \text{сприяє} \quad \text{відновленню} \quad \text{та}$$

результує в збільшення сукупних споживчих видатків та компенсаторне вирівнювання показника APC: $APC_t - APC_{t+1} \rightarrow 0$.

б) Розвиток фінансової системи взагалі та банківської зокрема, поява численних кредитних установ, полегшення умов отримання споживачем позикових засобів, оперативність їх надання тощо обумовлюють зменшення трансакційних витрат на отримання кредиту. Розгортання саме подібних процесів стає однією з наріжних рис розвитку економік провідних країн протягом ХХ ст. Так, наприклад, кількість банків в США з середини ХІХ ст. до середини ХХ ст. зросла з 300 до 14000 (із значним скороченням у 1930-х рр.), за наступні 30 років ще на 715, зменшення ж за останні 30 років їх кількості вдвічі супроводжувалось збільшенням кількості філіалів до 70 тис. [12] Рух за аналогічним сценарієм відбувався наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. і в Україні. Так на початку 90-х рр. в Україні було зареєстровано близько 60 банків, на початок 2000-х рр. – вже 195 банків, і дещо менше 200 – на початок 2010-х рр. (кількість реально діючих банків є не настільки значною). Стрімко зросла й мережа банкоматів – до майже 30 тис. та POS-терміналів – до 48 тис. одиниць у першій половині 2011 р. Як наслідок, обсяг наданих кредитів за

останні 10 років збільшився майже в 40 разів. Схожа динаміка була характерною і для небанківських кредитних установ.

Численні теоретичні та емпіричні дослідження доводять існування прямого зв'язку між ступенем розвитку фінансової системи та темпами економічного зростання [13]. При цьому роботи Р. Кінга та Р. Левіна, проведені на репрезентативній базі даних із 77 країн, показали, що прогресивні зміни в фінансовій системі, фактичне полегшення доступу позичальників до кредитів призводять до значно кращих наслідків стосовно зростання реального ВВП на душу населення, аніж зростання продуктивності. В умовах фактичного надлишку інвестиційних ресурсів, що постулює (9), відносна слабкість другої кореляції (майже на 30%) є цілком зрозумілою. Зростання доступності кредитів через зменшення трансакційних витрат на їх отримання призведе до позитивної динаміки зваженої граничної корисності блага, придбаного за позичені кошти, тобто:

$$\left[\frac{MUx_j}{(1+r)P_j + TrC_t} \right]_t < \left[\frac{MUx_j}{(1+r_t)P_j + TrC_{t+1}} \right]_{t+1}, \quad (11)$$

де TrC_t - трансакційні витрати на отримання кредиту в період t ,

TrC_{t+1} - трансакційні витрати на отримання кредиту в період $t+1$.

Результатом стає відновлення попереднього стану, внаслідок збільшення консумаційних витрат окремого економічного суб'єкта та збільшення на макрорівні сукупних споживчих видатків, що призведе до певної компенсації негативної динаміки середньої схильності до споживання за вектором: $APC_t - APC_{t+1} \rightarrow 0$.

в) Очікування економічних суб'єктів щодо збільшення реальних доходів у майбутньому періоді. Втім, слід зазначити, що відомий висновок Х. Лайбенштайна стосовно існування прямого зв'язку між зростанням середньодушового доходу та мультиплікативним збільшенням обсягу споживання, потребує певної корекції, оскільки не будь-яке очікуване зростання доходів призведе до бажаних у даному контексті змін у споживанні. Дійсно, зростаюча економічна система постулює позитивний характер першої похідної від доходу $dY > 0$, проте зростання на рівні $\frac{dY}{Y_{t-1}} = \frac{dY}{Y_t} = \frac{dY}{Y_{t+1}}$ матиме

наслідком зміни обсягів споживання $\frac{dC}{C_{t-1}} = \frac{dC}{C_t} = \frac{dC}{C_{t+1}}$, що в умовах виконання

(3) призведе до подальшого зменшення середньої схильності до споживання.

Тільки зростання доходу, що забезпечить чинність нерівності $Y'' > 0$ може сприяти виправленню ситуації в короткостроковому періоді. Проте це погіршить динаміку АРС в довгостроковій перспективі, оскільки прискорене зростання базового доходу зменшуватиме співвідношення споживання/дохід. Тож лише поступове загальмування зростання доходу через виконання $Y'' < 0$ може сприяти відновленню константного показника АРС. Втім застосування такого способу збереження фіксованої середньої схильності до споживання представляється абсурдним, оскільки потреба у її високому рівні викликана саме необхідністю запобігання сходження національної економіки на стагнаційну траєкторію руху. Сприяння ж досягненню від'ємних значень другої похідної від доходу забезпечує безпосередню реалізацію такого негативного сценарію.

г) Очікування щодо зростання рівня цін у майбутньому періоді матимуть позитивний вплив на динаміку поточного рівня індивідуальних споживчих витрат. Зважена гранична корисність поточного блага представлятиметься споживачу більшою, аніж зважена гранична корисність його аналога в майбутньому періоді з урахуванням відповідного дисконту, тобто в період t матиме місце нерівність:

$$\left[\frac{MUx_j}{P_j} \right]_t > \left[(1+r) \frac{MUx_j}{P_j} \right]_{t+1}, \quad (12)$$

де $\frac{1}{1+r}$ - норма дисконту.

Оціночні переваги поточного споживання над майбутнім (у формі зростання споживчих витрат, але не обов'язково синхронного безпосереднього споживання придбаних благ) на макроекономічному рівні отримують втілення у зростанні споживчих видатків і, як наслідок, у відновлювальній динаміці показника АРС.

д) Зростаюча позитивна демографічна динаміка в закритій економіці має сприяти змінам середньої схильності до споживання за висхідною траєкторією. Зрозуміло, що фактична потужність цього фактору буде визначатись особливостями трансформації існуючої демографічної піраміди. Досягнення подібної динаміки в результаті зростання кількості народжених, з огляду на появу в останніх високоінтенсивних потреб у традиційних благах із довготривалим інерційним ефектом, призведе до більш суттєвих змін у обсязі споживчих видатків, аніж зменшення смертності в старших вікових групах. Але навіть таке твердження доречно поставити під сумнів, за врахування рівня

доходів та накопиченого багатства в конкретних національних умовах, що, безперечно, вплине й на обсяг та структуру споживання. Проте, в будь-якому випадку, подібна демографічна динаміка означатиме зростання споживчих видатків, збільшення співвідношення кількості споживачів відносно кількості осіб, що безпосередньо забезпечують генерування вартості. Втім забезпечити висхідний демографічний тренд стає все більш проблематичним, тож викликає скепсис і можливість відновлення APC .

Слід зауважити, що кумулятивний вплив зазначених факторів може сприяти недопущенню розгортання стагнаційного сценарію протягом досить тривалого періоду часу. Особливо успішним такий тиск буде за умови посилення його дієвості відповідними заходами з боку держави в межах реалізації грошово-кредитної, фіскальної, соціальної тощо політики.

Проте, незважаючи на сполучення зазначених факторів, показник середньої схильності до споживання в провідній, з точки зору розповсюдження інноваційно-нової економіки, країні протягом 1946-1985 рр. демонстрував досить сталу тенденцію до зменшення (табл. 1), постулюючи поступову вичерпаність потенціалу подальшого зниження APC з досягненням фінального стану $APC = MPC$, оскільки перехід до випадку $APC < MPC$, був не можливим за врахування чинності умови:

$$C = a + MPC * Y, \quad (13)$$

де $a \geq 0$ – обсяг автономного споживання,
 MPC – гранична схильність до споживання.

Дійсно, відповідно до кейнсіанської функції споживання (13) повинно виконуватись рівняння: $\frac{C}{Y} = \frac{a}{Y} + MPC$, а отже, має місце співвідношення:

$$APC = \frac{a}{Y} + MPC. \quad (14)$$

Наслідком цього є чинність нежорсткої кейнсіанської нерівності:

$$APC \geq MPC. \quad (15)$$

Динаміка довгострокових показників середньої та граничної схильності до споживання в США у 1946-2015 рр.

Період	Середня схильність до споживання (APC_L)	Гранична схильність до споживання (MPC_L)
1946-1950	0,902	-
1951-1956	0,879	0,776
1955-1960	0,874	0,848
1961-1965	0,867	0,836
1966-1970	0,862	0,840
1971-1975	0,848	0,787
1976-1980	0,873	1,046
1981-1985	0,866	0,816
1986-1990	0,887	0,994
1991-1995	0,892	0,933
1996-2000	0,909	0,998
2001-2005	0,919	0,972
2006-2010	0,917	0,921
2011-2015	0,918	0,920

Складено за: [14]

Стале недотримання кейнсіанської умови (15), що мало місце, починаючи з другої половини 80-х рр. XX ст., з одного боку, стає завершальним акордом у тривалому домінуванні кейнсіанства, а, з іншого, є наочним свідченням завершення 2-ого етапу еволюції інноваційно-нової економіки та переходу до 3-ого – становлення сучасної інноваційно-нової економіки.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Радикальні зміни у економічному ландшафті світової та багатьох національних економі у останній чверті XX ст. розвіяли морок безпомилковості кейнсіанства, його універсальності та здатності до розв'язання майже будь-якої макроекономічної проблеми сьогодення. Епоха становлення інноваційно-нової економіки сучасного типу поставила край таким ілюзіям, визначивши на десятиліття повернення неокласичної думки на належне їй за правом чільне місце у неофіційному табелі рангів напрямів фундаментальної економічної науки. Проте подальший тріумфальний розвиток інноваційно-нової економіки ставить її перед неокласикою непересічні за складністю питання, дати гідні відповіді на які є, з одного боку, її заслуженою прерогативою, а, з іншого, важким викликом.

Список використаної літератури

1. Мэнкью Н.Г. Макроэкономика / Н.Г. Мэнкью. – М.: Изд-во МГУ, 1994. - 736 с.
2. Фридман М. Капитализм и свобода / М. Фридман. – М.: Новое издательство, 2006. - 240 с.
3. Фридман М. Могучая рука рынка / М. Фридман / М. Фридман и Ф. Хайек о свободе. – М., Челябинск: Социум, Три квадрата, 2003. - С. 27-72.
4. Фримен К. Як час спливає: Від епохи промислових революцій до інформаційної революції / К. Фримен, Ф. Лука – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. - 510 с.
5. Clark G. The Macroeconomic Aggregates for England, 1209-2008 [Електронний ресурс] /G. Clark – Режим доступу: <http://econ.ucdavis.edu/faculty/gclark/papers/Macroagg2009.pdf>. – 19.10.16. – Загол. з екрана.
6. Gundlach E. Makroökonomisches Produktivitätswachstum in der Neuen Ökonomie: Empirischer Anspruch und methodische Unzulänglichkeit [Електронний ресурс] / E. Gundlach. – Режим доступу: http://econstor.eu/dspace/bitstream/10419/3698/1/Gu_Neue_Oekonomie.pdf. – 19.10.16. – Загол. з екрана.
7. Летуча А.А. Стратегія виходу підприємств металургійного комплексу України з еколого-економічної кризи / А.А. Летуча, І.Д. Ткаченко, О.В. Летуча, Н.І. Ткаченко // Проблеми економіки та політичної економії. – 2016 - № 1. – С. 77-84.
8. Рябцева Н.В. Теоретичні засади руху суб'єктивної складової суспільного відтворення / Н.В. Рябцева, О.О. Алсуф'єва // Проблеми економіки та політичної економії. – 2016 - № 1. – С. 29-42.
9. Тарасевич Л.С. Макроэкономика: Учебник / Л.С. Тарасевич, П.И. Гребенников, А.И. Леусский. – М.: Высшее образование, 2006. – 654 с.
10. Ван дер Вее Г. История мировой экономики. 1945- 1990 / Г. Ван дер Вее. - М.: Наука, 1994. – 413 с.
11. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Дж. Р. Хикс. – М.: Изд. группа «Прогресс», 1993. - 488 с.
12. Federal Reserve System [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://federalreserve.gov>. – 13.11.16. – Загол. з екрана.
13. Lucas R. On the Mechanics of Economic Development / R. Lucas // Journal of Monetary Economics. – 1988. – V.22. – P.3-42.
14. U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bea.gov>. – 14.11.16. – Загол. з екрана.

References

1. Mankiw, N.G. (1994), *Makroekonomika* [Macroeconomics], MGU, Moscow, Russia, 736 p.
2. Friedman, M. (2006), *Kapitalizm i svoboda* [Capitalism and Freedom]. – Novoe isdatelstvo, Moscow, Russia, 240 p.
3. Friedman, M. (2003), *Moguchaja ruka rynka* [Strong arm of market]. – Socium, Moscow, Russia. - P. 27-72.
4. Friemen, K., Luka, F. (2008), *Jak chas splyvae: vid epohi promyslovyh revolyuzii do informazionoi revoljuzii*, Kyevo-Mogila academia, Kiev, Ukraine, 510 p.
5. Clark, G. *The Macroeconomic Aggregates for England, 1209-2008* / Available from: <http://www.econ.ucdavis.edu/faculty/gclark/papers/Macroagg2009.pdf>. – Accessed: 19.10.16.
6. Gundlach, E. *Makroökonomisches Produktivitätswachstum in der Neuen Ökonomie: Empirischer Anspruch und methodische Unzulänglichkeit* / Available from: http://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/3698/1/Gu_Neue_Oekonomie.pdf. – Accessed: 19.10.16.
7. Letucha, A., Tkachenko, I., Letucha, O., Tkachenko, N. (2016), "Exit-strategy metallurgical enterprises of Ukraine economic-ecological crisis", *Problemy ekonomiky ta ekonomichnoi teorii*, vol. 1, pp. 77-84.
8. Riabtseva, N., Alsufieva, O. (2016), "Theoretical foundations of movement of subjective component of social reproduction", *Problemy ekonomiky ta ekonomichnoi teorii*, vol. 1, pp. 29-42.
9. Tarasevich, L.S., Grebennikov, P.I., Leusskii, A.I. (2006), *Makroekonomika* [Macroeconomics], Vysshee obrazovanie, Moscow, Russia, – 654 p.
10. Van der Vee, G. (1994), *Istorija mirovoi ekonomiki. 1945-1990*. [History of world economy. 1945-1990], Nauka, Moscow, Russia, 413 p.
11. Hicks, G.R. (1993), *Stoimost i capital* [Value and capital], Progress, Moscow, Russia, 488 p.
12. Federal Reserve System. Available from: <http://www.federalreserve.gov>. – Accessed: 13.11.16.
13. Lucas, R. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, vol. 22, pp. 3-42.
14. U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis. Available from: <http://www.bea.gov>. – Accessed: 14.11.16.

Белоцерковець В.В., д.э.н., профессор; Завгородняя О.О., д.э.н., профессор;
Долбусин А.А., магистрант, Национальная металлургическая академия Украины

Инновационно-новая экономика на глобальном марше: болезненный выход из плена кейнсианских иллюзий

В статье рассматриваются проблемы развития инновационно-новой экономики на национальном и глобальном уровнях. Проанализированы особенности триумфального марша инновационно-новой экономики в последнюю четверть XX века. Определены детерминанты ускорения выхода инновационно-новой экономики на доминирующие позиции и постепенного торможения развития ведущих отраслей традиционной экономики. Раскрыты на базе широкого использования методов экономико-математического моделирования формальные критерии перехода инновационно-новой экономики к современному этапу своей эволюции. Показано некоторую ограниченность потенциала использования инструментария кейнсианской теории потребления для анализа явлений, происходящих в национальных и глобальной экономиках в условиях выхода на ведущие позиции инновационно-новой экономики современного типа.

Ключевые слова: инновационно-новая экономика, склонность к потреблению, капиталовооруженность, инвестиции, мультипликативный рост.

Bilotserkivets V., Doctor of Economic Science, Professor; Zavorodnia O., Doctor of Economic Science, Professor, Dolbusin A., master-student, National Metallurgical Academy of Ukraine

Innovation and new economy on the global march: painful exit from captivity Keynesian illusions

The article deals with the problems of innovation and the new economy at the national and global levels. The features of the triumphal march of innovation and the new economy in the last quarter of the twentieth century. Identified determinants of innovation and accelerate the release of the new economy in the dominant position and a gradual deceleration of the leading sectors of the traditional economy. Disclosed on the basis of the widespread use of economic-mathematical modeling formal criteria of innovation and the transition to the new economy, the current stage of its evolution. Shown some potential limitations of using tools of Keynesian theory of consumption to analyze the phenomena occurring in the national and global economies in the conditions of release in a leading position of innovation and the new economy of the modern type.

Key words: innovation and the new economy, the propensity to consume, the capital-labor ratio, investments, multiplicative extension.

І. Л. ЛЕОНІДОВ,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

ПРОБЛЕМАТИКА ВЛАСНОСТІ Й ПРИВЛАСНЕННЯ У ПОГЛЯДАХ А. СМІТА

У статті розкривається та частина поглядів А. Сміта, яка присвячена поняттям власності та привласнення. Проаналізовано проблеми методології А. Сміта при дослідження власності й привласнення. Виявлено використання А. Смітом правового підходу при трактуванні власності й привласнення. З'ясовано, що у відповідності з цим підходом вчений виділяв суб'єкти та об'єкти власності й привласнення. Обґрунтовано розмежування А. Смітом об'єктів привласнення як матеріальних та нематеріальних. Визначено, що до нематеріальних об'єктів привласнення вчений включав спроможності людей, їх ідеї тощо. Виділено спрямованість діяльності суб'єктів привласнення у А. Сміта економічними інтересами, самоорганізованими механізмом «невидимої руки». Розкрито використання поняття привласнення для структуризації суспільства на класи. Внесено пропозиції щодо поглиблення досліджень видів і форм привласнення інтелектуального продукту, особливостей їх взаємодії на основі сміт'янських розробок власності й привласнення.

Ключові слова: власність, привласнення, суб'єкти, об'єкти, суспільні класи, економічні інтереси.

Постановка проблеми. Ім'я Адама Сміта увійшло до економічної науки із виданням праці «Дослідження про природу і причини багатства народів». Минулі двісті сорок років з моменту виходу в світ цієї книги видатного шотландського вченого-економіста XVIII ст. були історичною перевіркою його геніальності. Дослідження автора актуалізовані далеко за межами економіки як значний внесок у теорію таких наук, як психологія, педагогіка, політологія. Багато науковців до сьогоднішнього дня присвячують себе вивченню того, як функціонує механізм, виявлений вченим. Його погляди на поділ праці, теорію грошей та ін. створюють основу провідних досліджень сучасності. Проблематика власності й привласнення, відкрита А. Смітом, також претендує на увагу, вміщуючи значний дослідницький потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники творчої спадщини А. Сміта виділяють переважно суперечності його теоретичних положень, насамперед, з позиції теорії додаткової вартості К. Маркса [1; 2]. Наукова

критика поглядів А. Сміта торкається його байдужості щодо відмінностей між простим і капіталістичним товарним виробництвом, прибутком та додатковою вартістю тощо [3]. Обмеженостями дослідника пояснюється його неспроможність розкрити механізм утворення додаткової вартості в капіталістичному виробництві, справжнє джерело нагромадження капіталу та ін. [4].

Однаке, багато економічних ідей, висловлених А. Смітом в період зародження капіталістичного виробництва, зберігають актуальність і на сьогоднішній день. До їх числа відноситься проблематика не тільки взаємодії державної влади і монополії, економічного невтручання, вільної торгівлі, а також власності й привласнення, у т.ч. інтелектуального продукту.

Формулювання мети статті. Метою даної роботи є виявлення та розкриття поняття власності й привласнення інтелектуального продукту в наукових розробках А. Сміта.

Викладення основного матеріалу. Немає сумніву, що вагомий внесок А. Сміта в економічних працях сучасників і попередників відзначається поняттями «невидима рука», «абсолютні переваги», «симпатія між людьми», «поділ праці» та ін. Однаке, для пояснення підґрунтя успіху А. Сміта, рівень термінології виявляється недостатнім, що потребує звернення до методології дослідника. Дійсно, справжня велич ученого закарбована в його методологічних позиціях, які набагато століть визначили економічну політику багатьох держав, а також напрямки наукового пошуку вчених-економістів.

Провідне місце в методології дослідження А. Сміта займає концепція економічного лібералізму, в основу якої автор поклав ідею «природного порядку». Попередники А. Сміта, використовуючи цю ідею, збагатили економічну науку поняттям об'єктивних економічних законів. Останні, порівнюючись із законами природи, трактувалися наданими людині «зверху», незалежними від її свідомості та діяльності. Зрозуміло, що ці закони проявляються у міру формування суспільства людей, які наділені волею, свідомістю, ставлять перед собою певні цілі та досягають їх. Тому А. Сміт виділяв «природний порядок» із сутності людини, її нахилів та мотивів діяльності. Цей підхід А. Сміта не знижує своєї актуальності і на межі XX – XXI століть у дослідженнях прояву економічних відносин.

Хоча їх основу – власність А. Сміт вважав правом, яке є даністю і не підлягає обговоренню, однаке його наробітки утворюють підґрунтя аналізу природи й сутності форм привласнення, у т.ч. й інтелектуального продукту, саме з позиції «теорії природного права» як феномену внутрішнього щодо людини походження.

А. Сміт поряд із абстрактним теоретичним аналізом широко

використовував емпіричний, описовий метод дослідження. Вчений вивчав об'єкт дослідження начебто з альтернативних точок зору, відповідно яким надавав визначення або характеристики одним і тим самим явищам. Наприклад, стосовно власності й привласнення – це «воля» і «свобода» як внутрішня та зовнішня сторони. Така альтернативність і навіть суперечливість методології А. Сміта стимулювала подальший розвиток політичної економії. В творіннях А. Сміта різні дослідники-економісти знаходили основи для обґрунтування своїх позицій, навіть діаметрально протилежних. Тим самим формувалася різноманітність теоретичних підходів та емпіричних рекомендацій економічної науки, скажімо, вибірковий характер лібералізації, подвійний стандарт у її лобіюванні та здійсненні відповідних заходів національного й міжнародного рівнів, або придатність етичності для суспільства Англії, а прагматизму – для користування Великобританією у «зовнішньому світі».

Високою емпіричністю відзначилася теза А. Сміта про «абсолютні переваги». Про це свідчить призначення А. Сміта з 1778 р. на посаду «комісара шотландської митниці» в Единбурзі, яку (посаду) він займав до своєї кончини в 1790 р. В період актуальності інтелектуальної діяльності, власності на інтелектуальний продукт критеріями абсолютних переваг стають обсяги багатства, рівень винагороди висококваліфікованої праці, залучення до певних країн найбільш прогресивних технологій, концентрація висококонкурентного виробництва. Зазначені критерії фіксують утворення абсолютних переваг в умовах вигідної спеціалізації на інтелектомісткому виробництві, більш справедливого розподілу благ, відповідності характеру розподілу влади і власності певному класовому протистоянню.

Уявлення про висококваліфіковану працю А. Сміт збагатив відносно майстерності та навичок суб'єкту інтелектуальної діяльності: «ці спроможності, приходячись частиною стану такої особи (їх носія), водночас стають частиною багатства усього суспільства, до якого належить (дана особа)...» [5, с. 311]. Дійсно, наукомістке, технологічно авангардне виробництво неможливе без висококваліфікованих працівників, для підготовки яких потрібна підтримка навчальних, наукових закладів. Це – пряма та безпосередня передумова інтелектуального виробництва. Його основа – використання багатства для забезпечення умов привласнення інтелектуального продукту. Адже можливість виплачувати високі гонорари, що приваблює потенційних творців, стимулює розвиток наукомісткого виробництва та є одним із інструментів концентрації обраних інтелектуалів на території певної країни. Нарешті, високотехнологічне виробництво – це засіб забезпечити багатство в майбутньому.

Зрозуміло, що наявність певного виду ресурсу факторно обумовлює розвиток спеціалізованого виробництва. Спеціалізація певної країни на

високотехнологічних видах виробництва інтелектуального продукту означає врахування в його ціні вартості як безпосередньо докладеної праці, так і самого процесу підготовки кваліфікованих і навіть творчих працівників. Якщо збут є експортом інтелектуального продукту, то факт міжнародної купівлі-продажу такого високотехнологічного товару означає, що іноземні покупці оплачують і процес навчання, і ті соціальні гарантії та блага, які пов'язані з його створенням. Як бачимо, умови привласнення інтелектуального продукту – це й система освіти, медичних послуг, соціального страхування та все інше, що «закладається» в ціну інтелектуального товару.

Інтелектуальний розвиток породжує нову логіку привласнення світового багатства – за рахунок збільшення потреб творчого характеру: «мистецтвом, умінням та кмітливістю, з якими в загалі втілюється ... праця» [5, с. 81]. Привласнення інтелектуального продукту починає відігравати ключову роль у системі розподілу ресурсів, перетворившись на засіб перерозподілу продуктів, ресурсів та стратегічних переваг у сучасному світі. Формуючи умови привласнення інтелектуального продукту явно недостатньо домогтися тимчасових успіхів у тій або іншій сфері науково-технічної, інноваційної діяльності, а потребує їх постійної підтримки. Тому провідні країни привласнюють переважну частину інформаційної техніки, інформаційних цінностей та інформаційних потоків у довгостроковій перспективі. Це сприяє перевагам стратегічного характеру у технологіях та кваліфікованих, освічених працівниках.

А. Сміт розумів актуальність категорії «привласнення» і приділив їй відповідну увагу. У якості суб'єкта привласнення А. Сміт вбачав державу, державних діячів, королівську раду, суддів та інших англійських господарів у середині Великобританії-імперії, і за її межами. Також А. Сміт відрізняв привласнення об'єктів уречевлених та нематеріальних. В період актуалізації аграрного та індустріального виробництва А. Сміт відзначав імператив привласнення «землі у приватну власність», «покладів... наймогутнішими государями Європи» та ін. З приводу привласнення нематеріальної субстанції у А. Сміта зафіксовано «виключне право», «влада» тощо. Хоча популярність опублікованих А. Смітом творів «Лекції з риторики та написання листів» (1748 р, 1762-1763 pp.), «Думки про стан змагання з Америкою» (1778 р.), «Система подвійного вкладення (1784 р.)» та ін. також характеризує привласнення частини нематеріальних сутнісних людських сил. Окрім цього, діяльність А. Сміта відображала численні приклади привласнення уречевлених сутнісних людських сил. Одним із них є удосконалення кваліфікаційного рівня в Глазговському університеті на кафедрі моральної філософії у 1751-1764 pp., в результаті чого А. Сміт створив відому «Теорію моральних почуттів» (1759 р.)

[6]. Супроводження юного герцога Баклю у подорожі 1764-1766 рр., було перетворене А. Смітом у передавання навичків привласнення інтелектуального продукту під час «тісного знайомства» з Вольтером, д'Аламбером, Гельвецієм, Гольбахом, Ф. Кене, А. Тюрго, що також закарбувалося у всесвітньо відомому «Дослідженні про природу і причини багатства народів» (1776 р.) [7].

Діяльність суб'єктів привласнення інтелектуального продукту у А. Сміта є спрямованою їх егоїзмом. В ньому А. Сміт відмічав прояв економічних інтересів. Якщо його попередники вивчали необхідність регламентації економічних інтересів з боку держави, то А. Сміта критикував цей підхід. Вчений запропонував умови самоорганізації економічних інтересів приватних власників через механізм «невидимої руки». «Кожній людині, доки вона не порушує законів справедливості, надається зовсім вільно переслідувати за власним розумінням свої інтереси». Цей механізм, з погляду автора, має спиратися на вільну взаємодію приватних інтересів у межах і під захистом права. Останнє регламентує випадки в яких «святих права приватної власності принесені в жертву передбаченим інтересам державних доходів». Однак трактування ролі та функцій держави в подальшому було обмежене виконанням «трьох досить важливих обов'язки» та обґрунтуванням «чотирьох основних правил оподаткування», що з часом розвинулося в концепцію «держави нічного вартівника».

Суперечності привласнення інтелектуального продукту А. Сміт виділяв, акцентуючи на «вивченні науки та філософії, яке держава може зробити майже загальнодоступним». Дійсно, інтелектуальний продукт, який не передбачає відчуження від актора, відповідає загальнонародному привласненню. Створення інтелектуального продукту є капіталомістким процесом, якому властиві підвищені ризики, невизначеність та ін. У зв'язку з цим, приватний власник зазвичай не має можливостей створювати або авансувати розробку інтелектуального продукту. Держава змушена фінансувати створення останнього переважно за рахунок коштів держбюджету, що сприяє відповідній формі привласнення інтелектуального продукту.

Хоча, значна частина правових форм привласнення інтелектуального продукту базується на його змістовній невідповідності приватному виду привласнення. Однак, в основі творчості, генерації нових знань та ідей є тільки людина. Передумовою створення олюдненого інтелектуального продукту є особистий інтелект, мудрість, можливість рефлексії, незадоволеність досягнутим станом і здатність творчого його вдосконалення або перетворення. Зазначена самореалізація духовної (інтелектуальної) функції людської особистості визначає генерацію як вузол мережі привласнення інтелектуального продукту. Генерація є процесом еманції, появи

інтелектуального продукту на базі нововідкритого знання, як продукт аналітичної здатності людського мозку, при усвідомленні загальновідомого знання. Виявлені зв'язки генерації (креативність, репродуктивність, дисемінація) самоорганізуються і характеризують її як мережевий вузол. Його саморозвиток відбувається на базі перехідної суспільно-особистої взаємодії у векторі «еманації нововідкритого – дисемінації суспільно відомого». Держава спрямовує реалізацію груп інтересів належності генерованих форм інтелектуального продукту на їх ефективне привласнення в господарській діяльності. Зазначене стимулює переходи між формами привласнення інтелектуального продукту. Наприклад, державна форма привласнення інтелектуального продукту активується до взаємодії (кооперація, співробітництво тощо) з іншими формами та/або взаємно переходити в них.

У такій взаємодії самореалізація соціальної функції людської особистості, об'єктивується семантичною формалізацією інтелектуального продукту. Вона являє наступний вузол мережі привласнення інтелектуального продукту, де переважає реалізація управлінської групи інтересів належності. Формалізація – це процес перетворення інтелектуального продукту, що являє собою «суб'єктивну реальність» його творця, в реальність «об'єктивну» соціуму, яка зливається з певним матеріальним носієм (звуки, папір тощо). Виявлені зв'язки формалізації (розкриття інтелектуальних здібностей, укріплення влади, формування новаторського іміджу) взаємодіють між собою в процесі привласнення інтелектуального продукту і утворюють мережевий вузол, що саморозвиває переходи «суб'єктивна реальність–об'єктивна реальність». Ця мережа доповнює генераційну. Формалізація розділяє привласнення інтелектуального продукту на прирощення його актором уречевленої та олюдненої частин сутнісних людських сил, а генерація – на прирощення олюдненої складової сутнісних людських сил безпосередньо та опосередковано.

В процесі привласнення інтелектуального продукту мережеві переходи «генерація-формалізація» доповнюються регламентацією. Вона є мережевим вузлом привласнення інтелектуального продукту, в якому переважає реалізація владної групи інтересів його належності. Регламентація – це процес надання виключного доступу до тих форм привласнення інтелектуального продукту, які найбільше потребує суспільство. Самоорганізація повно-належних, делегованих, підпорядкованих зв'язків регламентації привласнення інтелектуального продукту постає мережевим вузлом. Саморозвиток останнього стимулюється перехідною взаємодією «ефективність - справедливість».

В мережі привласнення інтелектуального продукту вузли генерації, формалізації, регламентації як форми виробничих відносин, діалектично взаємодіють. Зазначене обумовлює наявність у них спільних і відмітних рис, які

розвиваються в процесі еволюції мережі привласнення інтелектуального продукту від глибинних основ до поверхневої форми. Спільні риси генерації, формалізації, регламентації виявляються в спрямованості на прирощення суб'єктом уречевленої та олюдненої частин сутнісних людських сил, а відмінні – в процесуальних взаємодіях, функціях самореалізації людської особистості.

На поверхні господарювання мережа привласнення інтелектуального продукту представлена механізмом реалізації відповідних інтересів належності. В системі складових такого механізму привласнення інтелектуального продукту є функціональним елементом, що має свою структуру, риси. Суперечливість привласнення інтелектуального продукту акцентує на необхідності поглиблення досліджень характеру переходів між його формами.

А. Сміт розкриває процес привласнення на ринку таким чином: «Дай мені те, що мені потрібно, і ти отримаєш те, що тобі потрібно». Самоорганізація подібного процесу привласнення, на думку вченого, визначається наступною тезою. «Не від добродійності м'ясника, пивовара чи пекаря очікуємо ми отримати свій обід, а від дотримання ними своїх власних інтересів». Дослідник також відмічає властиву цьому процесу ієрархію. «Переслідуючи власні інтереси, людина часто реально слугує інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо намагається це зробити». Таким чином, привласнення в умовах стихії ринкових сил спонтанно стимулюється пріоритетністю суспільних інтересів та спрямованістю зусиль окремих індивідів, які не думають про сприяння суспільній користі.

В розумінні А. Сміта реалізація привласнення в економіці розкривається кращим чином, коли інтереси суспільства в цілому розглядаються як сума інтересів осіб, які його складають. Зазначене стимулювало до структурування сучасного А. Сміту суспільства на три класи – тих, хто привласнює ренту, прибуток та заробітну плату. Важливість досліджень класових взаємодій вчений підкреслив спробами віддзеркалення суперечностей, коли «земельна рента і прибуток з'їдають заробітну плату, і два вищих класи пригнічують нищий». Збагачення запропонованих А. Смітом відповідних інтересів суб'єктів привласнення та правового підходу висвітлює для послідовників вченого напрямок його удосконалення, наприклад, виділення інтересів належності інтелектуального продукту як первинної форми привласнення інтелектуального продукту.

Як бачимо, виділення А. Смітом економічних інтересів надихає дослідників його творчості на пошук інтересів привласнення інтелектуального продукту, їх груп, структурування відповідних суб'єктів, виділення їх функціональної спрямованості стосовно об'єктів, напрямків реалізації. Відмічена позиція актуалізує подальший розвиток досліджень видів, форм

привласнення інтелектуального продукту, особливості взаємопереходів між ними, характеру означеної активності та ін.

Висновки. В результаті аналізу проблематики власності й привласнення у творчості А. Сміта можна стверджувати наступне. Поняття «власність» та «привласнення» А. Сміт досліджував з позиції правового підходу. У відповідності з ним вчений виділяв суб'єкти та об'єкти власності й привласнення. В своїх творах А. Сміт розділяв привласнення матеріальних та нематеріальних об'єктів (факторів виробництва). До нематеріальних факторів вчений включав спроможності людей, ідеї та ін. Діяльність суб'єктів привласнення у А. Сміта спрямовується економічними інтересами, самоорганізованими механізмом «невидимої руки». Поняття привласнення може бути використаним для структуризації суспільства на класи. Авторські розробки власності й привласнення вимагають поглиблених досліджень видів і форм привласнення інтелектуального продукту, особливостей їх взаємодії тощо.

Список використаної літератури

1. Всемирная история экономической мысли: в 6 т. / под ред. В. Н. Черковца. – Т. 2. – М.: Мысль, 1988. – С. 20-131.
2. История экономических учений: учеб. пособие. / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 784 с.
3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М.Блауг. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 720 с.
4. Історія економічних вчень: Підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
5. Антология экономической классики. Петти В. Трактат о налогах и сборах., Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов., Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. – М.: Эконов-Ключ, 1993. - 475 с.
6. Сміт А. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Пер. О. Васильєвої, М. Межевікіної, А. Малівського. – К.: Ppirt-Royal, 2001. – 594 с.
7. Смит А. Теория нравственных чувств. – М.: Таурус-Альфа, 1997. – 287 с.

References

1. Cherkovec, V. N. (1998), *Vsemirnaja istorija ehkonomicheskoy mysli*. [World history of economic thought], T.2, Mysl', Moscow, Russia.
2. Avtonomov, V., Anan'in, O., Makasheva, N. (2002), *Istorija ehkonomicheskikh uchenij* [History of economic studies], INFRA-M, Moscow, Russia.
3. Blaug, M. (1994), *Ehkonomicheskaja mysl' v retrospektive* [An economic thought in a retrospective], Delo LTD, Moscow, Russia.

4. Bazilevich, V.D. (2004), *Istoriya ekonomichnikh vchen'* [History of economic thought], Znannja, Kyiv, Ukraine.

5. *Antologija ehkonomicheskoy klassiki. Petti V. Traktat o nalogakh i sborakh., Smit A. Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov., Rikardo D. Nachala politicheskoy ehkonomii i nalogovogo oblozhenija* [Anthology of the economic classics. Petti, V. Treatise about taxes and receipts, Smit, A. Research about nature and reasons of welfare of nations, Rikardo, D. Beginning of political economy and tax levying], (1993), Ehkonov-Kljuch, Moscow, Russia.

6. Smit, A. (2001), *Doslidzhennja pro prirodu ta prichini dobrobutu nacij* [Research about nature and reasons of welfare of nations], Pprt-Royal, Kyiv, Ukraine.

7. Smit, A. (1997), *Teorija npravstvennykh chuvstv* [Theory of the moral feelings], Taurus-Al'fa, Moscow, Russia.

Леонидов И.Л., к.э.н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины

Проблематика собственности и присвоения во взглядах А. Смита

В статье раскрывается та часть взглядов А. Смита, которая посвящена понятиям собственности и присвоению. Проанализировано проблемы методологии А. Смита при исследовании собственности и присвоения. Выявлено использование А. Смитом правового подхода при трактовке собственности и присвоения. Выяснено, что в соответствии с этим подходом ученый выделял субъекты и объекты собственности и присвоения. Обосновано разграничение А. Смитом объектов присвоения как материальных и нематериальных. Определено, что к нематериальным объектам присвоения ученый причислял способности людей, их идеи и т.п. Выделено направленность деятельности субъектов присвоения у А. Смита экономическими интересами, самоорганизованным механизмом «невидимой руки». Раскрыто использование присвоения для структуризации общества на классы. Внесено предложения для углубления исследования видов и форм присвоения интеллектуального продукта, особенностей их взаимодействия на основе смитианских разработок собственности и присвоения.

Ключевые слова: собственность, присвоение, субъекты, объекты, общественные классы, экономические интересы.

Leonidov I., Ph.D., Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine

Problems of ownership and appropriation in the looks of A. Smith

In the article was opened up the looks of A. Smith on the concepts of ownership and appropriation. Problems of methodology A. Smith at research of ownership and appropriation was analyzed. Use A. Smith of legal approach at interpretation of property and appropriation was discovered. It is found out, that the scientist distinguished subjects and objects of ownership and appropriation in accordance with this approach. Differentiation A. Smith of objects of appropriation as material and non-material was reasonable. The scientist plugged in non-material objects the appropriation of possibility of people, their idea and others like that was determined. In looks A. Smith any activity of subjects of appropriation is directed by economic interests, independent-organized by the mechanism of "invisible hand" was distinguished. Use of concept of appropriation for structuring of public on the classes was opened. Suggestions in relation to deepening of researches of kinds and forms of appropriation of intellectual product, features of their co-operation on the basis of A. Smith's developments of ownership and appropriation was brought in.

Key words: an ownership, an appropriation, subjects, objects, public classes, economic interests.

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

УДК 330.101

О. О. АЛСУФ'ЄВА

*старший викладач кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

НА ШЛЯХУ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ЖИТТЕРАДІСНОЮ ІНТУЇЦІЄЮ (РЕЦЕПТИ ДЖ. М. КЕЙНСА)

У статті розглядаються методологічні засади дослідження системної організації регулювання інноваційної діяльності. Виокремлено та проаналізовано окремі фундаментальні положення щодо місця і ролі державних та не державних інститутів в узгодженні економічних інтересів суб'єктів інноваційно-орієнтованого економічного середовища, спираючись на наукову спадщину Дж. М. Кейнса. Обґрунтовано актуальність поширення теорії мультиплікатора інвестицій для оцінки впливу мультиплікативного ефекту інновацій на валовий національний продукт. Розкрито окремі аспекти міжнародного досвіду щодо ефективного включення інновацій в загальний потік суспільного виробництва товарів і послуг крізь призму НІС. Виділено ряд заходів, які сприяють інтенсифікації процесу узгодження інтересів суб'єктів інноваційної діяльності для реалізації стратегії інноваційного розвитку.

Ключові слова: регулювання інноваційної діяльності, національна інноваційна система, мультиплікативний ефект інновацій, узгодження економічних інтересів.

Постановка проблеми. Непересічна проблема створення сталого, ефективно функціонуючого, конкурентоспроможного, поліорієнтованого, справді національного інноваційного виробництва, що є органічною невід'ємною часткою загальносвітового глобалізованого виробництва [1, с. 27] та має забезпечити оптимальне задоволення мереж потреб, реалізацію мереж інноваційних інтересів його діючих осіб в сучасних умовах набуває складного

та комплексного характеру, окреслюючи не тільки іманентні їй наявні, а й майбутні контури. В даному контексті, об'єктами сукупностей проблемних питань стають інституційна, організаційна, технологічна сфери інноваційної діяльності, з урахуванням іманентних їм протиріч та з розумінням динаміки їх руху не як примітивних об'єднань, а як процесу їх перманентного взаємного впливу.

Починаючи із 70-х рр. XX ст. в більшості країн світу відбувається формування інноваційних моделей економічного розвитку, а з середини 90-х рр. XX ст. розповсюджується термін «нова економіка» (New Economy), яка, «заснована на знаннях», стрижнем якої, за визначенням М. Бейлі, Р. Лоуренса К. Шоу [2, с. 247], стає «киплячий казан творчості і науково-технологічних нововведень». Це, на їх думку, в свою чергу спричиняє «отримання колосального виграшу, а саме: швидкого зростання продуктивності праці, підвищення доходів, низького рівня безробіття та помірної інфляції, що відбуваються внаслідок комбінації досягнень науково-технічного прогресу, методів ведення бізнесу та вдосконалення економічної політики» [2, с. 23], що взаємно посилюють одне одного. Особливої актуальності останніми роками за рахунок значних переваг та позитивних екстерналій набуває розвиток і використання моделей системної організації сфери інноваційної діяльності.

В русі означених тенденцій, протягом останніх 25-ти років в нашій країні здійснюється безперервний ланцюг реформ, кінцева мета яких полягає саме в досягненні ґрунтовних змін як в економічному, так і в соціальному устрої. Найбільш складними і невирішеними реформаторськими завданнями залишаються визначення та співвідношення ролі держави і приватного сектору в інноваційному розвитку української економіки, в формуванні НІС на засадах багатофункціональної інноваційно-орієнтованої ринкової інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В навчальній та економічній літературі аж до теперішнього часу існує безліч суперечливих і навіть взаємовиключних трактувань теоретичних і методологічних положень щодо механізмів регулювання інноваційної економіки. Нерідко проглядається певна залежність наукових досліджень з даної тематики від стану економіки в різні періоди її розвитку: то з'являються думки про необхідність активного державного регулювання економіки відповідно до постулатів економічного вчення Дж. М. Кейнса, то виявляється негативне сприйняття державного втручання в економіку, і звідси на перший план висувається критика будь-яких ідей і висновків вченого.

Прихильники «економікс» у своїх концепціях звертаються до урахування інноваційних процесів, подовжуючи дебати з приводу коригування меж державного втручання в економіку та надання простору ринковому

саморегулюванню. Через «призму» проблем взаємодії макро- і мікрорівня економіки, вони поглиблюють й дослідження питань інноваційної діяльності. А, неокейнсіанці, традиційно спираючись на врахування особливостей агрегованих схильностей населення, вдосконалюють функціональні дослідження умов встановлення економічної рівноваги при неповній зайнятості ресурсів в умовах розвинутого ринкового середовища. В якості «рецептів» стабілізації економічних та інноваційних процесів послідовники Дж. М. Кейнса пропонують застосовувати важелі державної політики доходів, удосконалювати розподільчі та перерозподільні відносини.

Розвиток теорії «раціональних очікувань» та багатфакторних моделей зростання грошової маси у монетаристів, інфляції у Р. Лукаса [3], споживання у Р. Холла [4] збагачує концепцію інноваційних систем аналізом пристосування прогнозів і оцінок людей до економічної динаміки. Оскільки, за теорією «раціональних очікувань», всі передбачені зміни в державній політиці негайно дисконтуються економічними суб'єктами і враховуються при виборі поточних рішень, а «непередбачений колективний ефект» [5, с. 231] робить неефективною будь яку антициклічну політику, то вживання державою різноманітних заходів потребує не тільки врахування наявності суб'єктивних очікувань у населення, а й засобів коригування цих очікувань.

Особливості механізмів регулювання інноваційних процесів знаходить відображення в роботах провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: Л. ВанДейн [6], М.І. Туган-Барановський, Дж. Кларк, Н.Д. Кондратьєв [7], Й. Шумпетер [8], Б. Санто [9], В. Тарасевич [10] та інші. Еволюційні моделі інноваційного розвитку розглядалися в працях таких авторів як В. Білоцерківець [1], О. Завгородня [11], К. Фрімен [12]. Здебільшого перераховані вище автори розглядають і досліджують механізми і моделі розвитку інноваційної економіки на макро- мезо- та мікро-рівнях.

Проте, на нашу думку, у вирішенні проблем системної організації регулювання інноваційної діяльності незважаючи на різноманітність наукових концепцій не зайвим є повернення до робіт Дж. М. Кейнса, новатора і родоначальника макроекономіки.

Формулювання цілей статті. Оскільки продовжує зберігатись необхідність постійного вдосконалення парадигм економічної теорії у відповідності з динамічним розвитком економіки та суспільства, метою статті є розгляд окремих фундаментальних положень щодо виявлення та обґрунтування місця і ролі державних та не державних інститутів в інноваціо-орієнтованому ринковому господарстві спираючись на спадщину Дж. М. Кейнса з урахуванням досвіду провідних країн світу.

Виклад основного матеріалу. В області дослідження інноваційної економіки поява концепції НІС, на думку деяких авторів, виявилася найбільш значущою подією нашого часу [13]. Ці дослідження (в області інновацій і технологій) дозволили перетворити «економіку з науки, що навіває смуток, в економіку надії» [14]. Термінологія НІС міцно закріпилася в лексичі дослідників та осіб, які приймають рішення [15]. В даний час концепція національної інноваційної системи (НІС) охоплює всі основні складові інноваційного процесу, включаючи організаційні, соціальні, політичні та економічні чинники. Дану концепцію широко застосовують дослідники і особи, які приймають рішення на регіональному, національному та міжнародному рівнях [16]. Вона стала основою дослідження інновацій, що проводяться Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейським союзом, Конференцією ООН з міжнародної торгівлі і розвитку (UNCTAD), Організацією з промислового розвитку ООН (UNIDO).

Які ж точки дотику формується концепції НІС і фундаментального вчення Дж. М. Кейнса?

Стало звичним пов'язувати практичні рекомендації Кейнса з вирішенням проблеми вимушеного безробіття, але безліч програм в цій галузі – це найбільш практично значуще наслідок його принципової філософської установки – відмови від спроб встановлення загальних та універсальних закономірностей економічного життя.

Готовність ставити під сумнів затверджені норми і усталені уявлення стосовно етики та естетики постала у Дж. М. Кейнса як інтелектуальний радикалізм (причому, беручи до уваги характер проголошуваних принципів, радикалізм антидемократичний). Стосовно економічної теорії, ця готовність обернулася, по-перше, здатністю переглянути базисні положення економічної науки, які він успадкував від попереднього покоління великих кембріджців, по-друге, гнучким ставленням до своїх власних стверджень. В області політики нонконформізм Дж. М. Кейнса дозволив легко переходити від одних завдань до інших, використовуючи при цьому різні методи вирішення. Гнучкість в політиці – не гарантія успіху, але необхідна умова, – і приклад Дж. М. Кейнса це з усією очевидністю показує. Але зв'язок теорії і політики у Дж. М. Кейнса – предмет спеціального розгляду. Вивчення реального стану.

У «Загальній теорії зайнятості, відсотка і грошей» [17] Дж. М. Кейнс не тільки закладає теоретичні основи макроекономіки як науки, а й пропонує інноваційні методи оздоровлення реальної економіки в цілому, які в 30-і роки були представлені в урядових програмах стабілізації економіки в ряді держав Європи та США. Як радник в складі уряду Великобританії Дж. М. Кейнс розробляє багато практичні рекомендації в області економічної політики і

першим серед учених-економістів отримує від англійської королеви титул лорда, що дає йому право участі в засіданнях верхньої палати парламенту в Лондоні.

І хоча Дж. М. Кейнс починає свою економічну кар'єру, як гарячий послідовник неокласичної мудрості, але дослідження причин і механізму Великої Депресії спонукають його стати одним з її критиків. І про себе, і про своїх колег він відзначає в найбільш цитованій частини його «Загальної теорії»: «Практичні люди, які вважають себе вільними від будь-яких інтелектуальних впливів, звичайно є рабами якогось мертвого економіста. Божеволіючи від авторитету, прислухаючись до голосу з того світу, вони підганяють своє безумство під академічного писака минулих років» [17].

Дж. М. Кейнс показав, що економіка країни в цілому не може бути адекватно описана в термінах простих ринкових відносин, а фактори, що керують «великою» економікою, не є просто збільшеною версією факторів, керуючих поведінкою її «малих» частин. Різниця між макро- і мікросистемами зумовлює різницю і в методах аналізу. Спираючись на власну, «революційну» на ті часи методологію дослідження, наперекір пануючим тоді економічним поглядам, Дж. М. Кейнс визначає необхідність недопущення за допомогою держави урізання заробітної плати як основної умови ліквідації безробіття, і так само те, що споживання, зважаючи на психологічно обумовлену схильність людини до заощадження, зростає набагато повільніше доходів. За Дж. М. Кейнсом, «найбільша частка успішних дій залежить від спонтанного оптимізму, а не від розважливих очікувань ... Найімовірніше, наші рішення, які ведуть до чогось позитивного, всі наслідки якого виявляться лише через багато днів, можуть бути прийняті тільки в результаті **життєрадісної інтуїції**» [17].

Рішення, запропоноване Дж. М. Кейнсом, полягало в тому, щоб держава замістила приватні підприємства, стимулюючи попит в цілому (не важливо, що робить уряд, але поки він витрачає, економіка піднімається). Він показує, чому вільний ринок має потребу в державі: щоб завести ручним стартером економіку і сформувати те, що втрачено і можна купити за гроші – впевненість. Він також вводить фактор, який початкові політичні економісти ігнорували: люди, в гонитві за прибутком, можуть ставати ірраціональними, причому цю ірраціональність здатний посилити фінансовий капітал. У виправленні цього Дж. М. Кейнс бачив особливу роль держави при економічному управлінні: усувати колективні помилки, які ніхто не може усунути самотужки, що, з нашої точки зору, безпосередньо виводить теоретичні дослідження на проблему обліку та узгодження інтересів всіх макро-суб'єктів економіки.

Дж. М. Кейнсом доведена необхідність активного державного втручання в економіку і запропоновані набір різних фінансових інструментів

регулювання. І хоча Дж. М. Кейнс не розглядає інновації як умову ефективності інвестицій, але сам він є новатором економічної думки, формує і впроваджує організаційні інновації на державному рівні, закладає основи для розуміння складної структури НІС, яка об'єднує різні рівні (мікро-, макро-), площини і аспекти (технічний, економічний, психологічний), а його пропозиції по використанню грошово-кредитних і бюджетних інструментів, заходів макроекономічного регулювання мають безсумнівний практичний сенс і в конкретних умовах довели свою перспективність.

Слід зазначити, що сучасний розвиток НІС як ніколи пов'язаний з формуванням такого зовнішнього середовища, яке генерує і підтримує у суб'єктів НІС життєрадісну інтуїцію для руху інновацій в процесі їх виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Національні економіки з найкращими показниками рівня розвитку інновацій, витрат на НДДКР, розвитку економіки знань займають досить міцні позиції в світових рейтингах, що можна пояснити появою ефекту мультиплікатора інновацій в результаті ефективної інноваційної діяльності. Сучасну теорію мультиплікатора інвестицій можна поширити на оцінку мультиплікативного ефекту інноваційних систем.

Явище мультиплікатора в економічній науці ґрунтується на двох фактах. По-перше, для економіки характерні повторювані, безперервні потоки доходів і витрат. По-друге, будь-яка зміна доходу спричиняє за собою зміни в споживанні і заощадженнях в тому ж напрямку, що і зміни доходу. Початкове зміна величини витрат породжує ланцюгову реакцію, яка хоча і згасає з кожним наступним циклом, але приводить до багаторазового збільшення чистого національного продукту.

Досить повно розглянути мультиплікатор інновацій можна на основі макроекономічної теорії Дж. М. Кейнса щодо впливу інвестицій на валовий національний дохід і запропонованого ним поняття мультиплікатора інвестицій.

Термін «мультиплікатор» дослівно означає «множник». Дж.М. Кейнс визначає мультиплікатор інвестицій в якості коефіцієнта, показує приріст національного доходу в результаті приросту інвестицій [17]. В даному випадку величина k є мультиплікатор інвестицій. Методика розрахунку мультиплікатора інвестицій для визначення приросту національного доходу в результаті приросту інвестицій може бути цікава в своїх підходах при визначенні ефекту інноваційних змін.

Початковий імпульс інвестиціям можуть дати як бізнес, так і держава. Кейнсіанська теорія обґрунтовує необхідність стимулювання інвестиційних витрат державою. Однак незалежно від джерел інвестицій, чим вище у

суб'єктів економіки схильність до споживання, тим сильніше ефект мультиплікатора.

Модель інвестиційного мультиплікатора може бути виражена як:

$$\Delta Y = k * \Delta I \quad (1),$$

де, ΔY – приріст валового національного доходу, викликаний збільшенням інвестиційних витрат на величину ΔI ;

k – мультиплікатор інвестицій (коефіцієнт), що показує ступінь зміни національного доходу у відповідь на зміну обсягу інвестицій.

Мультиплікатор інвестицій можна характеризувати як зміна в споживанні і заощадженнях господарюючих суб'єктів:

$$k = 1/1 - MPC \quad (2),$$

де, MPC – гранична схильність до споживання.

$$k = 1/1 - MPS \quad (3),$$

де, MPS – гранична схильність до заощадження.

Методичний підхід, використаний при визначенні формул 2, 3, цікавий і може бути в подальшому розроблений при оцінці результатів інноваційних змін.

Механізм дії мультиплікатора заснований на кругообігу доходів і витрат в економіці, коли витрати одних економічних суб'єктів перетворюються в доходи інших суб'єктів економіки. Зміна доходів тягне за собою зміни в споживанні і заощадженнях. При цьому приріст валового національного продукту тим більше, чим вище у економічних суб'єктів схильність до споживання. Повертаючись до проблеми інноваційної діяльності, безумовно, слід погодитися із загальноприйнятою методикою оцінки впливу приросту інноваційних витрат на приріст валового національного продукту.

Початковий приріст інвестиційних витрат в економіці на інноваційну діяльність породжує ланцюгову реакцію приросту доходів суб'єктів інноваційної діяльності і їх споживчих витрат, що призводить до багаторазового приросту валового національного продукту.

Теорію мультиплікатора інвестицій можна поширити на оцінку мультиплікативного ефекту інновацій на валовий національний продукт.

Інвестиції в інновації справляють істотний вплив на приріст валового національного продукту і підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Вплив інвестицій в інновації на основні макроекономічні показники може бути представлено в такий спосіб: збільшення інвестицій в інновації веде до приросту валового національного продукту і валового національного доходу з урахуванням мультиплікативного ефекту, тобто приріст інвестицій в інновації веде до приросту національного обсягу виробництва і сукупного доходу суспільства на величину більшу, ніж початковий приріст інвестицій.

Механізм дії інноваційного мультиплікатора заснований на тому, що додаткове збільшення інвестицій в інновації одних суб'єктів господарювання перетворюється в доходи інших економічних суб'єктів, одержаних ними в якості оплати інноваційних товарів, робіт, послуг. Цей дохід, беручи участь у численних ланцюжках перетворень, поступово зменшується на величину заощаджень і передається в якості оплати споживчих витрат іншим суб'єктам інноваційної економіки і т. д.

Таким чином, чим вище схильність до інвестування в інновації, тим більше мультиплікативний ефект. У загальному вигляді модель інноваційного мультиплікатора можна виразити як:

$$k = 1 / 1 - \text{MPI} \quad (4),$$

де, MPI – гранична схильність до інвестування в інновації.

Гранична схильність до інвестування в інновації, в свою чергу, являє собою додаткову зміну інвестицій в інновації в кожній додатковій одиниці зміни валового національного продукту і визначається як відношення зміни обсягу інвестицій в інновації до зміни обсягу національного виробництва, тобто:

$$\text{MPI} = \Delta I / \Delta \text{ВНП} \quad (5)$$

Відповідно до цього погодженість дій суб'єктів лише сприятиме мультиплікативному ефекту.

В інноваційних системах мультиплікативний ефект тісно пов'язаний з синергетичним ефектом. Він полягає в умінні поєднувати зусилля великої кількості людей. Синергетичний ефект проявляється в зростанні ефективності діяльності в результаті інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емерджентності). При об'єднанні нова інноваційна структура може використовувати ряд синергій, які з'являються в результаті об'єднання ресурсів всіх учасників інноваційної системи на основі узгодженості інтересів, їх зусилля спрямовані на максимізацію прибутку всіх

учасників. Слід зазначити, що в інноваційних системах синергетичний ефект може виникнути в результаті операційної синергії, ефекту агломерації, розширення номенклатури інноваційної продукції в результаті об'єднання окремих виробництв в загальну систему, ефекту комбінування взаємодоповнюючих ресурсів, функціональної синергії, торгового синергізму, фінансової синергії та економії, командної синергії тощо.

Інноваційний розвиток країн крізь призму концепції НІС розглядається як процес і результат взаємодії та інтеграції різнорідних по цілям і завданням структур, зайнятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань і технологій в межах національних кордонів, з національним корінням, традиціями, політичними та культурними особливостями [7] і з певним ступенем узгодженості (консенсусу) ЕІ суб'єктів ІД.

За останні десятиліття майже у всіх країнах світу спостерігається «природний відбір» ефективних форм узгодження інтересів для ефективного включення інновацій в загальний потік суспільного виробництва товарів і послуг. Так, розвивається і розповсюджується ризикове венчурне підприємництво (започатковане США), нові форми взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності (досвід Японії), міжнародна міжфірмова кооперація в сфері НДДКР (досвід країн Західної Європи) тощо. Проаналізуємо міжнародний досвід розвитку форм узгодження інтересів суб'єктів НІС на прикладі окремих країн і регіонів.

Статус лідера США щорічно підтверджується рейтингами ГІІ, входить у TOP 10 (хоча в останні роки і перемістилися на 4 місце) [18]. Лідуюче положення НІС США в світі ґрунтується на потужності та продуктивності науково-технічного потенціалу, що складає ядро економічного розвитку країни. Її особливістю є спираючість на самоініціативу і саморозвиток інноваційних компаній під тиском жорсткого конкурентного середовища. Саме надзвичайно високий рівень конкуренції сприяв виникненню нових форм узгодження інтересів – організаційних (коопераційних) інновацій таких, як технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні фонди, спеціальні економічні зони інноваційного типу. Факторами, що сприяли пошуку цих форм стали: зростання конкуренції в інноваційній сфері при скороченні термінів життя технологій; високий рівень складності інновацій, коли їх створення виходить за межі можливостей НДДКР навіть великих компаній. Якщо в 70-х рр. ХХ ст. близько 80% інновацій в США самостійно розроблялися великими компаніями, то за період з кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. рівень державного втручання в розвиток інноваційної діяльності істотно зростає. У результаті, в даний час приблизно дві третини американських інновацій створюються на основі партнерства держави та

бізнесу (розширення різноманіття форм узгодження ЕІ суб'єктів ІД), включаючи дослідницькі університети та державні лабораторії. [19]

На відміну від США, становлення НІС Японії ініціювалося державою і на порубіжжі XIX-XX століть йшло шляхом наздоганяючого розвитку (імітаційна модель) – прискореного промислового зростання на основі запозичення, селекції, адаптації та дифузії імпортованих технологій. Саме держава стала каталізатором приватних інвестицій, які обумовили інтенсивне формування великомасштабного, стандартизованого виробництва, раціонально розміщеного на території країни, та маючого експортну орієнтацію (у зв'язку з низьким платоспроможним попитом у середині країни).

Однак, в результаті нафтової кризи, стикнувшись з ресурсними викликами 1970-х років Японія кардинально змінює інноваційну стратегію, зосередивши зусилля на розвитку власних фундаментальних досліджень, розробці програм взаємодії приватного та державного сектора в галузі науки і технологій з наголосом на ресурсозаощадженні. З кінця XX ст. в Японії взято курс на перетворення країни з «імітатора» і «раціоналізатора» у творця технологій, насамперед у таких галузях, як інформаційні системи, механотроніка, біотехнології, нові матеріали. Сучасна інноваційна політика держави спрямована на координацію дій різних секторів економіки для забезпечення сприйнятливості до передових досягнень науково-технічного прогресу.

Основну роль у формуванні та проведенні інноваційної політики відіграє Департамент прикладних наук, технологій та охорони навколишнього середовища Міністерства економіки, торгівлі і промисловості. Міністерство фокусує свої зусилля на фундаментальних, прикладних дослідженнях, а також підтримує функціонування дослідницької діяльності. Державна політика Японії у сфері інноваційного розвитку спрямована на перетворення країни з імпортера ліцензій в їх експортера.

У НІС Японії високотехнологічні галузі розвиваються шляхом залучення приватних компаній у проекти, частково фінансовані державою. Ініціатором у стимулюванні колективних промислових досліджень і розробок в приватному секторі виступає держава. Це створює певні переваги на стадії комерційного освоєння нововведень, але негативно позначається на генеруванні та апробації принципово нових ідей.

Світовий досвід показує, що в XXI столітті формуються міжнародні інноваційні системи в ЄС і на базі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)[20]. Обидві моделі ІС мають свої переваги і недоліки, однак перша модель (на базі інтеграційного угруповання) охоплює всі умови здійснення інноваційної діяльності, всі типи інновацій та стимулів, задіяних на

міжнародному рівні. Становлення Інноваційної системи ЄС відбувається паралельно з розвитком НІС входять в союз країн.

Міжнародна ІС формується під впливом глобалізаційних процесів та сприяє посиленню міжкраїнових (транскордонних) зав'язків і потоків, не виключає їх активізацію щодо глобального простору. Б. Карлссон [21] зазначає, що в рамках ЄС спостерігається найбільш тісна взаємодія національних інноваційних систем країн-членів, які тісно пов'язані один з одним, для чого існують об'єктивні можливості локалізації інноваційної діяльності на наднаціональному рівні. Рівень консолідації ІС ЄС значно вище в порівнянні з європейською системою знань в цілому, забезпечується і інституційно, і політично. Контроль і регулювання ІС ЄС здійснюється на рівні ЄС, але національна інноваційна політика продовжує відігравати вирішальну роль, оскільки фінансування досліджень і розробок за рахунок коштів ЄС становить близько 10% від загального обсягу асигнувань [22].

Певну нішу в еволюції форм узгодження ЕІ суб'єктів ІД займають нові індустріальні країни. Певну специфіку формам узгодження ЕІ суб'єктів ІД нових індустріальних країн (НІК) надають особливості становлення їх НІС.

Серед спільних для НІК чинників становлення їх НІС можливо виділити наступні: автократичні політичні режими (або близькі до таких), лояльні до іноземних інвесторів, яким надаються гарантії безпеки їх інвестицій; «велика армія» дешевої робочої сили та, у окремих країнах (наприклад, у латиноамериканських), гарна сировинна база і місткі внутрішні ринки; структурна перебудова економіки у 50-60-ті роки ХХ ст., формування там потужних транснаціональних корпорацій та посилення їх зарубіжної експансії; величезна економічна допомога промислово-розвинених країн тим країнам, які опиняються у сфері їх особливих політичних та економічних інтересів.

Аналіз особливостей становлення НІС НІК дозволяє сформулювати ряд висновків (уроків), актуальних для усіх НІС країн, що розвиваються.

Головні з них є: 1) підтримка ринкової конкуренції и відкритості фінансових и товарних ринків, а не так званий "кумівській капіталізм", "капіталізм для своїх" (для обмеженого кола банків). Практика країн Південно-Східної Азії і особливо Японії довели, що слабкі банки можуть завдати непоправної шкоди економікам навіть у високорозвинених країнах; 2) розповсюдження досконалої інформації про реальний стан економіки та заходи, які збирається вживати уряд з того чи іншого приводу. Приховування інформації сприяє поширенню «чутливості», втрати довіри до Уряду и країни в цілому; 3) обґрунтоване застосування субсидій, пільг, торговельних бар'єрів тощо, для того щоб уряд, регулюючи економіку, не завдавав їй шкоди, щоб означені заходи не призводили до гальмування темпів економічного зростання;

4) обґрунтоване збільшення кредитів, оскільки їх різке збільшення може спричинити суттєве зростання імпорту, викликати погіршення платіжного балансу країни. Наслідком всього цього може стати вплив іноземних інвестицій з країни і, зрештою, погіршення її загального фінансового стану. До того ж позичальники на новостворених ринках (в основному банки та нефінансові корпорації) часто використовували короткотермінові кредити для довготермінових інвестицій (навіть у проекти нерухомості з терміном введення в експлуатацію 30 років). Тому, коли короткотермінові кредити вилучались, позичальники не могли покривати вилучені короткотермінові капітали за рахунок власних ліквідних активів (втрачали свою ліквідність) навіть за умови достатньої надійності довготермінових інвестицій; 5) особлива увага до фізичного та людського капіталу; 6) пріоритет соціальній справедливості та вирівнюванню доходів населення.

У світовій економіці вироблений і апробований на практиці цілий ряд заходів, що сприяють інтенсифікації процесу узгодження інтересів з метою реалізації стратегії інноваційного розвитку. Серед них: здійснення інноваційних стратегій та спеціальних цільових програм на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях; прямі державні субсидії і цільові асигнування регіональних (місцевих) органів влади; місцеві податкові пільги, спрямовані на стимулювання регіонального розвитку; формування наукових парків та регіональних центрів передової технології та інноваційних центрів; створення інкубаторів малого бізнесу; залучення венчурного капіталу; мобілізація ресурсів приватного сектора на вирішення завдань регіонального науково-технічного розвитку; вдосконалення інформаційної, комунікаційної, фінансової інфраструктури; організація управлінського та інноваційного консультування підприємств.

Разом з тим необхідно враховувати, що реалізована на практиці стратегія і тактика інноваційного розвитку є "мистецтвом можливого" і визначається складними економічними умовами. Тому не існує єдиного запропонованого рецепту застосування різних інструментів їх реалізації. Кожна держава і кожен регіон підходить до вирішення завдань інноваційного розвитку з урахуванням своїх особливостей, традицій, наявних ресурсів і потреб.

Висновки і перспективи подальших розвідок. В одній із глав «Загальної теорії зайнятості, відсотку та грошей», а саме «Заклучних зауваженнях до соціальної філософії, до якої може привести загальна теорія» Дж. М. Кейнс, погоджується із Й.- С. Гезеллом в тому, що «результатом заповнення прогалин класичної теорії повинно бути не усунення "манчестерської системи", а з'ясування умов, яких вимагає вільна гра економічних сил для того, щоб вона могла привести до реалізації всіх

потенційних можливостей виробництва. Установа централізованого контролю, необхідного для забезпечення повної зайнятості, вимагає, звичайно, значного розширення традиційних функцій уряду. Крім того, в сучасній класичній теорії звертається увага на різні умови, в яких вільна гра економічних сил потребує приборкання або керівництва. Але все ж залишаються широкі можливості для прояви приватної ініціативи і відповідальності. В межах цих можливостей традиційні переваги індивідуалізму збережуться і далі» [17].

Головна проблема формування та розвитку національної інноваційної системи, полягає у забезпеченні координації діяльності органів виконавчої влади, громадських та наукових інституцій, що є неможливим в рамках окремої програми розвитку галузей національної економіки, регіонів, а також засобами територіального чи галузевого управління.

Розв'язання існуючих проблем розвитку національної інноваційної системи передбачається шляхом комплексного і системного виконання таких основних цілей розвитку національної інноваційної системи як: створення конкурентоспроможного сектору досліджень і розробок та забезпечення умов для його розширеного відтворення; розвиток інфраструктури інноваційної діяльності; створення системи економічних стимулів модернізації економіки на основі технологічних інновацій; підвищення інноваційної культури суспільства.

Успішному інституційному розвитку інноваційної сфери в Україні перешкоджають такі системні проблеми як: відсутність державних стратегії, менеджменту та послідовної політики; незавершеність процесу приватизації, який є природним антиподом інноваційного, що виник в ринковому середовищі історично саме як шлях найбільш ефективної капіталізації прибутку; на світовому ринку високотехнологічної продукції вже склався певний розподіл товарів та послуг, отже, Україна послідовно та системно має відвойовувати там своє місце; домінування галузевих принципів у державному управлінні інноваційною сферою над функціональними.

Відтак, державне управління інноваційними процесами, яке стає визначальним фактором конкурентоспроможності національної економіки, повинне сприяти вирішенню зазначених проблем та має забезпечити збільшення частки інноваційного фактору в прирості ВВП. Відповідно потребують подальших досліджень наступні проблемні питання: створення умов для провадження ефективної діяльності суб'єктами, які створюють (сприяють створенню) та поширюють нові знання та технології, а також застосовують їх у господарській діяльності; збільшення частки інноваційної продукції в прирості валового внутрішнього продукту; забезпечення інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок до світового науково-технологічного простору; активізація залучення об'єктів інтелектуальної

власності, матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів для забезпечення технологічного розвитку національної економіки; збільшення частки інноваційної продукції в обсязі виробництва промислової продукції; підвищення частки інноваційно активних підприємств у промисловості та частку сектора високотехнологічних виробництв у структурі обробної промисловості; збільшення обсягу експорту високотехнологічної продукції та технологій.

Список використаної літератури

1. Білоцерківець В.В. Нова економіка: зміст та еволюція: монографія / В.В. Білоцерківець. – Дніпропетровськ: Січ, 2013. – 366 с.
2. Economic Report of President 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 2001. – 402 p.
3. Lucas R.E. Econometric Testing of the Natural Rate Hypothesis / R.E. Lucas / in editor by O. Eckstein. // *Econometrics of Price Determination*. – Washington DC: Board of Governors of the Federal Reserve System, 1972. – P. 50-59.
4. Mankiw N.G. Hall's Consumption Hypothesis and Durable Goods. / N.G. Mankiw // *Journal of Monetary Economics*. – 1982. – 10 (Nov). – P.417-426.
5. Афанасьев В. С. Буржуазная экономическая мысль 30-80х годов XX века (Очерк теории). / В. С. Афанасьев [2е изд., доп. и перераб.]. – М.: Экономика, 1986. – 350 с.
6. Van Dyne L. Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. / L. Van Dyne, S. Ang, I.C. Botero // *Journal of Management Studies*. – 2003. – 40(6). – P. 1359-1392.
7. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. / Н.Д. Кондратьев, Ю.В. Яковец, Л. И. Абалкин. – М.: Экономика, 2002. – 383 с.
8. Schumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. / J. Schumpeter. – New York, Toronto, London: McGraw-Hill Book Company, 1939. – 461 p.
9. Szanto B. Az ezredfordulo innovacios tarsadalma. / B. Szanto // *Innovation Driven Society at the Turn of Millennium*. – Budapest LSI Informatikai Oktatokozpont, 2003. – P. 183-184.
10. Тарасевич В.Н. Экуника: гипотезы и опыты. / В.Н. Тарасевич. – М.: ТЕИС, 2008. – 562 с
11. Завгородня О.О. Інноваційна динаміка національної економіки : монографія / О. О. Завгородня. – Дніпропетровськ : Пороги, 2014. – 407 с.

12. Bauer J. Innovation Policy and Governance in High-Tech Industries: The Complexity of Coordination. / J. Bauer, A. Lang, V. Schneider. – London, New York: Springer Science & Business Media, 2012. – 306 p.
13. Martin B. Editorial: In Memory of Chris Freeman Founding Editor of Research Policy, 1971-2003. / B. Martin, M. Bell // Research Policy. – 2011. – Vol. 40, No 7. – P. 895-896.
14. Freeman C. The Economics of Hope: Essays on Technical Change and Economic Growth / C. Freeman. – London : Pinter, 1992. – 249 p.
15. Miettinen R. National Innovation System: Scientific Concept or Political Rhetoric. / R. Miettinen. – Helsinki: Edita Prima, 2002. – 252 p.
16. Edquist C. Systems of Innovation: Perspectives and Challenges / C. Edquist // R. R. Nelson, D. C. Mowery, J. Fagerberg (eds.) The Oxford Handbook of Innovation. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - P. 181-208.
17. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег. / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2015. – 352с.
18. The Global Innovation Index. Report 2016 [Electronic resource]. – 2016. – Access mode: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#>
19. Рыхтик М.И. Национальная инновационная система США: история формирования, политическая практика, стратегии развития. / М.И.Рыхтик, Е.В. Корсунская // Вестник нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2012. – № 6-1 – С. 263-268.
20. Белозубенко В. С. Формирование инновационной системы Европейского Союза. / В. С. Белозубенко, А. А. Горина, О. В. Абрашка // БизнесИнформ. – 2013. – № 5. – С.8-12.
21. Carlsson B. Internationalization of innovation systems: A survey of the literature / B. Carlsson // Research policy. – Amsterdam, 2006. – Vol. 3, № 1. – P. 56-67.
22. Білозубенко В. С. Інноваційна система Європейського Союзу: особливості формування та розвитку: монографія / В. С. Білозубенко. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. – 456 с.

References

1. Bilotcerkivets, V.V. (2013), *Nova ekonomika: zmist ta evolyuciya: monografiya* [New Economy: Content and Evolution: a monograph], Sich, Dnipropetrovsk, Ukraine.
2. *Economic Report of President* (2001), Washington, USA.
3. Lucas, R.E. (1972), *Econometric Testing of the Natural Rate Hypothesis*. Econometrics of Price Determination, Board of Governors of the Federal Reserve System, Washington DC, USA, pp.50-59.

4. Mankiw, N.G. (1982), *Hall's Consumption Hypothesis and Durable Goods*. Journal of Monetary Economics, vol. 10 (Nov), pp. 417-426.
5. Afanasiev, V.S. (1986), *Burzhuaznaya ekonomicheskaya misl' 30-80-h godov XX veka* (Ocherk teorii) [Bourgeois economic thought 80-30 of twentieth century (Essay)], Economica, Moscow, Russia.
6. Van Dyne, L., Ang, S., Botero, I.C. (2003), *Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs*. Journal of Management Studies, vol. 40(6), pp.1359-1392.
7. Kondratiev, N.D., Yakovets, Yu.V., Abalkin, L. Y. (2002), *Bolshie tsikly kon'yunktury i teoriya predvideniya. Izbrannyye trudy* [Big cycles of conjuncture and the theory of foresight. Selected works], Ekonomika, Moscow, Russia.
8. Schumpeter, J. (1939), *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. McGraw-Hill Book Company, New York, Toronto, London.
9. Szanto, B. (2003), *Az ezredfordulo innovacios tarsadalma*. Innovation Driven Society at the Turn of Millennium, Budapest, pp. 183-184.
10. Tarasevich, V.N. (2008), *Ekunika: gipotezy i opyityi* [Ekunika: hypotheses and experiments], TEIS, Moscow, Russia.
11. Zavghorodnia, O.O. (2014), *Innovaciina dynamika nacionalnoi ekonomiky monohrafiya* [Innovative dynamics of national economy: monograph], Poroghy, Dnipropetrovsk, Ukraine.
12. Bauer, J., Lang, A., Schneider, V. (2012), *Innovation Policy and Governance in High-Tech Industries: The Complexity of Coordination*, Springer Science & Business Media, London, New York.
13. Martin, V., Bell, M. (2011), *Editorial: In Memory of Chris Freeman Founding Editor of Research Policy, 1971-2003*, Research Policy, vol. 40, No 7, pp. 895-896.
14. Freeman, C. (1992), *The Economics of Hope: Essays on Technical Change and Economic Growth*, Pinter, London, England.
15. Miettinen, R. (2002), *National Innovation System: Scientific Concept or Political Rhetoric*, Edita Prima, Helsinki, Finland.
16. Edquist, S. (2006), *Systems of Innovation: Perspectives and Challenges*, Oxford University Press, pp. 181-208.
17. Keins, D. M. (2015), *Obschaya teoriya zanyatosti protsenta i deneg*. [The General Theory of Employment, Interest and Money] Gelios ARV, Moscow, Russia.
18. *The Global Innovation Index. Report 2016* [Electronic resource]. – 2016. – Access mode: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#>

19. Ryihitk, M.I., Korsunskaya, E.V. (2012), "US National Innovation System: the history of formation, political practice, the development strategy", *Vestnik nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*, vol. 6-1 , pp. 263-268.

20. Belozubenko, V. S., Gorina, A. A., Abrashka, O. V. (2013), "Formation of the EU innovation system", *BiznesInform*, vol. 5, pp. 8-12.

21. Carlsson, B. (2006), *Internationalization of innovation systems: A survey of the literature*, Research policy, Amsterdam, Vol. 3, No 1, pp. 56 - 67.

22. Bilozubenko, V.S. (2012), *Innovacisna sistema Evropeiskogo Soiuzu: osoblivosti formuvannia ta rozvitku: monografiia* [The innovative system of the European Union, peculiarities of formation and development: monograph] DonNUET, Donetsk, Ukraine.

Алсуфьева Е.А., ст. преп., Национальная металлургическая академия Украины

Теоретические основы движения субъективной составляющей общественного воспроизводства

На пути к регулированию жизнерадостной интуицией (рецепты Дж. М. Кейнса)

В статье рассматриваются методологические основы исследования системной организации регулирования инновационной деятельности. Выделены и проанализированы отдельные фундаментальные положения о месте и роли государственных и негосударственных институтов в согласовании экономических интересов субъектов инновационно-ориентированной экономической среды, опираясь на научное наследие Дж. М. Кейнса. Обоснована актуальность распространения теории мультипликатора инвестиций для оценки влияния мультипликативного эффекта инноваций на валовой национальный продукт. Раскрыты отдельные аспекты международного опыта эффективного включения инноваций в общий поток общественного производства товаров и услуг через призму НИС. Выделен ряд мероприятий, способствующих интенсификации процесса согласования интересов субъектов инновационной деятельности для реализации стратегии инновационного развития.

Ключевые слова: регулирование инновационной деятельности, национальная инновационная система, мультипликативный эффект инноваций, согласование экономических интересов.

Alsufieva O., Senior Lecturer, National Metallurgical Academy of Ukraine

On the way to the regulation by cheerful intuition (J. M. Keynes)

The article deals with the methodological basis of the research system of organization management innovation. Identify and analyse some fundamental assumptions about the place and the role of public and private institutions in the coordination of economic interests of subjects of innovation-oriented economic environment, based on the scientific heritage of J. M. Keynes. The urgency of the spread of the investment multiplier theory to assess the influence of the multiplier effect of innovation on the Gross National Product is substantiated. Some aspects of the international experience of effective integration of innovation into the mainstream of public goods and services through the prism of NIS are disclosed. In the article is identified a number of activities that contribute to the intensification of the process of harmonizing the interests of the subjects of innovative activities to implement the strategy of innovative development.

Key words: regulation of innovation, national innovation system, the multiplier effect of innovation, harmonization of economic interests.

ПРИКЛАДНІ ВИМІРИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

УДК 338.43

О. В. ЛЕТУЧА,

*кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ КЕЙНСІАНСТВА

В статті проаналізовано теоретико-методологічні підходи до визначення природи та причин світових еколого-економічних криз. Розглянуто причини і особливості еколого-економічної кризи в Україні, обґрунтовано пріоритетні напрямки подолання її наслідків з позицій кейнсїанства.

Ключові слова: світові еколого-економічні кризи, причини і особливості еколого-економічної кризи в Україні.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття людство переживає історичний період усвідомлення глобального виснаження навколишнього природного середовища. Першоджерелом усіх екологічних криз є науково-технічна революція, яка дала людині потужні засоби науки та техніки, протистояти яким природа не може. Причини погіршення екологічного стану довкілля детерміновані невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин ресурсно-екологічним можливостям біосфери, відсутністю раціонального механізму природокористування та реалізації природоохоронних заходів.

Національна економіка виявилась вразливою до глобальних еколого-економічних дисбалансів, обумовлених стрімким зростанням економічних потреб, виснаженням природних ресурсів, забрудненням довкілля. Її сучасний стан є наслідком не тільки впливу глобальних еколого-економічних проблем, а й внутрішніх суперечностей, нагромаджених у минулому, що зумовлює необхідність перегляду критеріїв розвитку існуючої господарської системи, коригування уявлень про людину і суспільство, формування ідеології екологічної експансії постіндустріального розвитку, що спиралася б на сучасні

механізми використання існуючого потенціалу для забезпечення сталого еколого-економічного розвитку України. А це актуалізує відродження кейнсіанської парадигми управління державою на основі гармонізації відносин людини, суспільства і природи, збереження і відновлення природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дискусіях про еколого-економічну кризу, її причини, особливості, ознаки, наслідки цілком резонно домінує економічна тематика. Теоретичні аспекти впливу екологічного фактору на формування і функціонування сучасної ринкової системи постійно перебуває в центрі уваги світової та вітчизняної економічної думки. Балацький О. Ф., Векліч О.О., Веснін В.Р., Гофман О.Г., Неверов О.В., Норман Є.Б., Олдак П.Г., Оскоріо А.М., Пахомова Н.В., Реймерс Н.Ф., Трегобчук В.М., Хачатуров Т.С. у своїх наукових працях зупиняються на питаннях, пов'язаних з визначенням причин загострення еколого-економічних протиріч та рекомендацій щодо удосконалення економічного механізму природокористування [1, с.11-18]. Дані дослідження виявили існування істотних відмінностей у визначенні причин еколого-економічної кризи та інструментів подолання її наслідків.

Реалії переконують, що неокласичні теорії дискредитували себе відсутністю загальноприйнятого, обґрунтованого механізму подолання наслідків національної еколого-економічної кризи, що обумовлює певну хиткість існуючих теоретичних конструкцій [2, с.4-20]. Разом з тим, дискусійними та невирішеними залишаються питання визначення ефективного механізму державного регулювання еколого-економічних процесів, бо саме держава є економічним суб'єктом, що втілює суспільні екологічні інтереси при умові гарантування національної екологічної безпеки. Саме звертання до робіт кейнсіанців сприятиме розробці альтернативної парадигми еколого-економічної політики в Україні.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі проблем удосконалення національного механізму державного регулювання еколого-економічних процесів з позицій кейнсіанства.

Виклад основного матеріалу. Економічною наукою нагромаджено суттєвий потенціал підходів до вирішення екологічних проблем. Представники класичної школи політичної економії, використовуючи формально-логічні методи дослідження, з позиції *laissez-faire* аналізують природу як об'єкт для необмеженої експансії капіталу, джерело багатства [3, с.5-24]. А. Сміт і Д.Рікардо, спираючись на теорію трудової вартості і акцентуючи увагу на тому, що головним чинником виробництва, суб'єктом продуктивної праці, творцем багатства є людина, висувають важливу методологічну тезу про відчуження її від природи, відокремлюючи тим самим суб'єкт від об'єкта дослідження. В їх

роботах природа визначається як сукупність незалежних умов для існування людини, що впливають на процес суспільного відтворення. Розглядаючи багатство як сукупність благ, результат взаємодії чинників виробництва, у тому числі і використання природних ресурсів (особливо землі), А. Сміт і Д. Рікардо створили перші теоретичні передумови дослідження екологічної експансії в межах теорії ефективності виробництва.

Представники неокласичної теорії, спираючись на функціональні зв'язки між еколого-економічними явищами, принципи ефективності та оптимальності, прибутковості та доходності, досліджують негативні зовнішні ефекти. Об'єкти природи розглядаються як суспільні блага, а забруднення довкілля вважається проблемою економіки ресурсів. Питання інтерналізації негативних зовнішніх ефектів, раціонального використання природних ресурсів розглядаються у контексті підвищення прибутків економічних суб'єктів. Окремі передумови макроекономічного аналізу еколого-економічних систем знайшли відображення у теоріях загальної економічної рівноваги. Синтезуючи теорії корисності, попиту і пропозиції, Л.Вальрас досліджує механізм і умови ринкової рівноваги, впливу ринкового механізму на оптимізацію розподілу та використання ресурсів.

Отже, економічні теорії природокористування в межах неокласики будуються на принципі економічної раціональності, дослідження еколого-економічної динаміки зводиться до рівноважного аналізу. Некритичне сприйняття неокласичних теорій природокористування, спрямованих на оптимізацію поведінки раціональних суб'єктів в умовах стабільних еколого-економічних систем, сприяло поглибленню сировинної орієнтації національної економіки, її екологічної деградації, дефіциту інвестицій природоохоронного призначення[4, с.4-20].

Теорія та практика національної економіки, на нашу думку, не зможе обійтись без обгрунтованого опанування кейнсіанських концепцій, що свідчать про зростаючу роль державного втручання у підвищенні ефективності суспільного виробництва. Для кейнсіанського напрямку економічної думки характерним є аналіз ступеня впливу економічного зростання на рівень забруднення навколишнього середовища. Екологічні проблеми розглядаються як наслідок антиекологічного процесу економічного відтворення, а їх гострота обумовлена темпами економічного зростання.

Відповідно до кейнсіанських теорій, держава є економічним суб'єктом, що втілює суспільні екологічні інтереси. Вона покликана, по-перше, не тільки забезпечити адекватний правовий режим, але й активно впливати, як безпосередньо, так й опосередковано, на становлення цивілізованих ринкових механізмів у ековиробництві; по-друге, створити необхідні передумови для

розвитку ефективних форм недержавного еколого-економічного регулювання, суб'єктами якого виступають суспільні екологічні організації; по – третє, виконувати важливу функцію координації та оптимізації ринкових та регулюючих механізмів, пошуку адекватних форм руху об'єктивних протиріч між ними.

Гетеродоксальний підхід кейнсіанської теорії обумовлений невизначеністю майбутнього [5, с.4-20]. На думку посткейнсіанців, рішення здійснення екологічних інвестицій не будується на раціональних розрахунках, а на дієвості механізму екологічних ризиків як фактору зменшення невизначеності майбутнього. Цьому сприяє еволюція інститутів, що пов'язана з бажанням економічних суб'єктів знизити екологічні ризики як фактору невизначеності в складних економічних системах [6, с.5-14]. Кейнсіанство робить акцент на «всепроникливості» провалів ринкового механізму [7, с.7-191]. На його погляд, негативні екологічні ефекти виникають через неможливість ринку забезпечити «обмежену ефективність Парето».

Ресурсозберігаюча реструктуризація національної економіки нерозривно пов'язана з її екологічною модернізацією, процеси якої бюрократично гальмуються в Україні. Великий капітал зупиняє низька рентабельність екологомістких виробництв при величезних інвестиційних потребах, високий екологічний ризик та дисконтований економічний ефект. Причина орієнтованості українського бізнесу на швидке збагачення на шкоду довготерміновому розвитку криється зовсім не у відсутності навичок управління, а в «інвестиційній короткозорості», обумовленій високим ступенем невизначеності майбутнього. Спосіб зниження невизначеності майбутнього в посткейнсіанстві - формальна частина інституційного середовища [8, с.4-18]. Чим більш розвинені формальні інститути і, перш за все, такий їх елемент, як державний захист форвардних контрактів, тим більше вдається знизити невизначеність майбутнього.

Реалії розвитку національної економіки переконують, що нерегульована державою свобода обертається необмеженим свавіллям, а націленість на прибуток – в безсоромну експлуатацію природи на користь політичної еліти. Тепер великі корпорації придбали таку владу над ринком, що вони самі диктують йому свої умови [9, с.61-70]. Національна економіка перетворилась на економіку збагачення еліти, суть якої полягає в перерозподілі природних ресурсів, суспільних благ в антигромадських цілях і в екстремальних масштабах з метою їх привласнення елітою.

Отже, еколого-економічні проблеми національної економіки відповідають проблематиці сучасного кейнсіанства, орієнтованого на зміни умов формування капіталу, звуження можливостей спонтанного збагачення, детермінованого не

економічно, а політично, оновлення політичного життя, реалізації державою загальносуспільних потреб[10, с.25-51].

Реформування економічного механізму екологічного регулювання в Україні, відповідно до кейнсіанської парадигми, спрямоване на акумуляцію матеріальних ресурсів для реалізації екологічних програм, мотивацію товаровиробників до підвищення рівня екологічності технологій та продукції. Серед позитивних результатів його дії можна виділити: формування системи платного природокористування, нагромадження фінансових ресурсів у обсягах, необхідних для ліквідації наслідків забруднення навколишнього природного середовища.

Реалії переконують, що досягнення ресурсозберігаючої реструктуризації та екологічної модернізації на основі НТП залежить, по-перше, від можливостей технічного переозброєння і фінансового забезпечення, а по-друге, від перебудови господарського механізму, організаційних структур управління, від послідовності та відповідальності в проведенні ефективної глобальної екологічної політики, від досконалості міжнародного природоохоронного законодавства.

Світовий досвід свідчить, що в сучасних умовах найбільш ефективними формами регулювання еколого-економічних процесів є кредитно-грошові та фінансові важелі. На наш погляд, кредитно-грошові регулятори повинні здійснити "поєднання" протилежностей — фінансову санацію та стимулювання інвестиційного попиту з метою прискорення ресурсозберігаючої реструктуризації. У зв'язку з цим ми вважаємо доцільним: кредитування комерційними банками найбільш прогресивних еколого-економічних програм під гарантії держави; зниження норм обов'язкових резервів та пільгове кредитування для комерційних банків, що активно фінансують передові еколого-економічні перетворення.

Важливим напрямком екологізації кредитної політики ми вважаємо застосування "екологічного боргу", під яким слід розуміти визначену у грошовій формі заборгованість суспільства перед природою, відсотки за яку і слід нараховувати на засаді неотриманого внаслідок забруднень природного середовища глобального доходу.

Активізація екологізації національного виробництва нерозривно пов'язана з розвитком систем екологічних фондів, необхідність існування яких диктується інституційними міркуваннями. Їх наявність та поступове перетворення у незалежні фонди гарантуватиме певний рівень екологічного інвестування. Джерелом їх створення можуть стати: екологічні штрафи; кошти на фінансування еколого-інноваційних програм.

Ефективному впровадженню механізму екологізації національного виробництва сприятиме, на наш погляд, застосування екологічного податку на використання асиміляційного потенціалу природного середовища. Здібність останнього "протистояти" виробничому впливу, його самовідтворення стане імперативом стійкого еколого-економічного зростання. Цей податок не потребує загального підвищення податкового тягарю, але призведе до його перерозподілу в інтересах екологічно безпечних видів діяльності.

Доцільною стане і соціалізація рентних доходів у вигляді екологічного податку, що безпосередньо впливатиме на екологічність рішень платників податків. Відбуватиметься стягнення рентних доходів через оподаткування доходів самих користувачів природних благ, покупців їх продукції. Такий спосіб оподаткування вигідний і державі, бо оподатковуватимуться результати господарської діяльності, а не ресурси, що необхідні для неї.

У рамках ЄС набуває актуальності екологічна професійна підготовка і підвищення кваліфікації фахівців за напрямками: переробка відходів, екологічне право, водне господарство і очистка стічних вод, охорона ґрунтів, енергозбереження, охорона довкілля на підприємствах, регіональне екологічне планування, екологічна експертиза, екологічна політика, міжнародні аспекти охорони природних ресурсів, екологічний аудит, екологічна консультація.

Впровадження екологічної освіти є досить ефективним, бо органічно імплантує у аналіз соціально-економічних умов господарювання політичні, юридичні, соціальні, організаційні знання положень і законів функціонування наднаціональної природоохоронної системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ретроспектива еколого-економічних проблем переконує у необхідності перегляду традиційних поглядів на їх причини, стимулювання розробки ефективних антикризових концепцій. Національна політика подолання екогенних нестабільностей повинна реагувати на глобальні виклики, з визначенням, як спільного напрямку заходів провідних країн світу, так і специфічних особливостей еколого-економічного розвитку України. Мова йде про кейнсіанські сценарії подолання кризи, запрограмовані внутрішньою логікою розвитку еколого-економічної системи, що передбачають швидкий вихід на нову «довгу хвилю» стійкого еколого-економічного зростання, трансформацію кризи у керований режим, що дозволяє стабілізувати ситуацію у окремих секторах економіки, форсувати впровадження ресурсозаощадливих технологій. При цьому кардинально зміниться система державного регулювання економіки, оптимізується стратегічне еколого-економічне планування і спрямування фінансових потоків.

Підсумовуючи зазначимо, що в умовах глобальної екологічної кризи підвищення ефективності механізму екологізації національної економіки є

пріоритетним завданням. Але треба пам'ятати, що дієвість його інструментів визначатиметься специфікою та динамікою національних еколого-економічних процесів. Відповідно ж до особливостей національної еколого-економічної ситуації слід зауважити, що найбільш ефективним є активізація державно-громадянського регулювання.

Список використаної літератури

1. Веклич О. Україна в міжнародних рейтингах устойчивого развития / О.Веклич // Экономика Украины. – 2008. – №7. – С. 13-18.
2. Геець В.М. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В.М. Геець, А.А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – №6. – С. 4-20.
3. Геец В. Макроэкономическая оценка денежно-кредитной и валютно-курсовой политики Украины до и во время финансового кризиса / В. Геец // Экономика Украины. – 2009. – №2. – С. 5-24.
4. Зверяков М.І. У пошуках виходу з кризи) / М.І. Зверяков // Економіка України. – 2013. – №8. – С. 4-22.
5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег /Дж.М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2011. – 352 с.
6. Пороховский О.А. Економічна криза як рубіж сучасного світового і національного розвитку // Економічна теорія. – 2009. – №1. – С. 5-14.
7. Тарасевич В.Н. Экуника: гипотезы и опыты / В.Н. Тарасевич. – М.: ТЕИС, 2008. – 565 с.
8. Тарасевич В.М. Про орієнтири і напрями виходу з кризи / В.М. Тарасевич // Економіка України. – 2013. – №9. – С. 4-18.
9. Шинкарук Л.В. Макроекономічні передумови та перебіг економічної кризи в Україні / Л.В. Шинкарук // Економічна теорія. – 2010. – №2. – С. 61-70.
10. Юсим В. Первопричина мировых кризисов / В.Юсим // Вопросы экономики. – 2009. – №1. – С. 28-51.

References

1. Veklich, O. (2008), “Ukraine in the international rankings of sustainable development”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 13-18.
2. Geyets, V.M., Gritsenko, A.A. (2013), “Out of the crisis (Reflections on the relevant due to read)”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp.4-20 .
3. Geyets, V. (2009), “Macroeconomic assessment of monetary and exchange rate policies in Ukraine before and during the financial crisis”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 5-24 .
4. Zvyeryakov, M.I. (2013), “In search of a way out of the crisis”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 4-22 .

5. Keynes, Dzh. M. (2011), *Obschaya teoriya zanyatosti, procenta i deneg* [The General Theory of Employment, Interest, and Money], Gelios ARV, Moscow, Russia.
6. Porohovskiy, O.A. (2009), "Economic crisis as a milestone of the modern world and national development", *Ekonomichna teoriia*, vol. 1, pp. 5-14 .
7. Tarasevich, V.N. (2008), *Ekunika: gipotezi i opiti* [Ekunika: hypotheses and experiments], TEIS, Moscow, Russia.
8. Tarasevich, V.M. (2013), "On the guidance and direction out of the crisis", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 4-18.
9. Shynkaruk, L.V. (2010), "Macroeconomic background and course of the economic crisis in Ukraine", *Ekonomichna teoriia*, vol. 2, pp. 61-70.
10. Yusym, V. (2009), "The root cause of world crises", *Voprosy ekonomiki*, vol. 1, pp. 28-51.

Летучая А.В., к.э.н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины

Экологические вызовы кейнсианства

В статье проанализированы теоретико-методологические подходы к определению природы и причин мировых эколого-экономических кризисов. Рассмотрены причины и особенности эколого-экономического кризиса в Украине, обоснованы приоритетные направления преодоления его последствий с точки зрения кейнсианства.

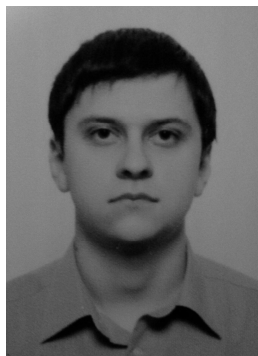
Ключевые слова: мировые эколого-экономические кризисы, причины и особенности эколого-экономического кризиса в Украине.

Letucha O., Ph.D., Associate Professor, Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine

Environmental challenges of keynesianism

The article analyzes the theoretical and methodological approaches to the determination of the nature and causes of global environmental and economic crisis. The causes and characteristics of ecological and economic crisis in Ukraine, grounded priorities of overcoming its consequences in terms of Keynesianism.

Key words: global ecological and economic crises, the causes and characteristics of ecological and economic crisis in Ukraine.

І. Д. ТКАЧЕНКО,
магістр фінансів та кредиту,
аспірант кафедри фінансів,
Національна металургійна академія України

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ В ГАЛУЗІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

У статті розглядаються основні аспекти формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів в галузі надрокористування. Приділено увагу аналізу діючих в Україні законодавчих та нормативних актів в сфері надрокористування щодо аспектів реалізації прав власності на надра. Виявлено існуючі суперечності в ієрархічній структурі законодавчих актів в сфері надрокористування

Ключові слова: рента, рентоорієнтована поведінка, стратегія, рентоорієнтована стратегія, надрокористування.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток сучасного суспільства окремої країни пов'язаний із використанням сировинних ресурсів, які знаходяться на території держави. Україна має суттєві поклади розроблених родовищ корисних копалин, які мають приносити дохід до Державного бюджету у вигляді рентних платежів.

Розгляд певного роду виникаючих економічних суперечностей стосовно привласнення ренти має першочергове значення. Виникнення суперечностей впливає з економічних інтересів суб'єктів рентних відносин щодо розміру рентоотримання та може бути обґрунтовано за умов вивчення та аналізу основних факторів та етапів рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та гірничо-збагачувальних підприємств.

Трансформація існуючого інституційного середовища в Україні спонукає теоретичне вивчення та практичне застосування обґрунтованих розробок саме рентоорієнтованої стратегії поведінки, як з боку держави, так і з боку гірничо-збагачувального підприємства. Розгляд рентоорієнтованої стратегії поведінки можливий лише за умов всебічного вивчення теоретичного надбання та практичного досвіду впровадження механізмів рентних відносин в практиці

господарювання розвинених країн та впливу держави на подолання негативних тенденцій рентоорієнтації суб'єктів рентних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості сучасних досліджень стосуються виявленню та подоланню суперечностей сучасного природокористування [1], проблемним питанням виходу економіки з кризи [2, 5, 8], проблемам правового регулювання рентних відносин в сфері надрокористування [3, 7] та формуванню економічної стратегії держави [4], але в більшості робіт поза увагою науковців знаходяться проблеми рентоорієнтованих стратегій поведінки суб'єктів рентних відносин (держави та гірничо-збагачувальних підприємств).

Формулювання цілі статті. Метою даної роботи є розгляд теоретико-методологічної спадщини та еволюції розвитку ренти та рентних відносин, з'ясування сутності перерозподілу прав власності на надра при формуванні рентоорієнтованої стратегії діяльності гірничо-збагачувального підприємства в сучасних умовах формування та реалізації рентної стратегії надрокористування в Україні на підставі діючих законодавчих та нормативних актів.

Викладення основного матеріалу. Для ґрунтового та всебічного розгляду формування узгодженої між суб'єктами та несуперечливої рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів в галузі надрокористування доцільно звернутися до теоретико-методологічної спадщини та тривалої еволюції вивчення ренти та рентних відносин, виділивши 4 основні етапи її розвитку, а саме:

1 етап – започаткування та розвиток теорії ренти та рентних відносин відбулося в рамках класичної політекономії (В. Петті, Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Ж.Б. Сей, Дж.Ст. Мілль та ін.). Саме визначення сутності земельної ренти як форми економічної реалізації прав власності на землю, механізмів утворення диференціальної земельної ренти дозволили обґрунтувати необхідність та доцільність її реалізації за допомогою рентного платежу неподаткового характеру.

2 етап – формування та розвиток марксистської теорії ренти (К. Маркс, Ф. Енгельс та їх послідовники). Саме на цьому етапі на підґрунті трудової теорії вартості доведено існування диференційної ренти I та II роду, розроблено та обґрунтовано теоретичні положення існування абсолютної ренти, закладено основи для визначення джерел формування та розподілу ренти між суб'єктами рентних відносин.

3 етап – апробація та розвиток неокласичного напрямку щодо розгляду проблем рентних відносин на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазіренти», які можливо отримати від будь-яких факторів виробництва за

умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників (У. Джевонс, К. Менгер, А. Маршалл, Дж.Б. Кларк, П. Самуельсон та ін.).

4 етап - дослідження та розвиток в традиції «інституційної теорії ренти» (Б. Бенсон, Дж. Б'юкенен, Е. Крюгер, Г. Таллок та ін.) призвело до розширення переліку суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на "пошук ренти".

Сучасні дослідники ренти, рентних відносин, рентоорієнтованої поведінки (В. Автономов, В. Базилевич, А. Гриценко, В. Дементьєв, Д. Ергін, А. Заостровцев, О. Латков, О. Носова та інші) приділяють увагу проблемам привласнення ренти, розробці механізмів її вилучення, специфіки прояву та існування в ренти при рентоорієнтованій поведінці, але, не зважаючи на досягнення сучасної економічної теорії ряд принципів та важливих питань залишається поза увагою фахівців, а саме: стратегічний підхід до визначення розмірів вилучення (або невилучення) рентних платежів, принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств, узгодження та розрахунок диференційної ренти I та диференційної ренти II при проведенні робіт щодо здобичі та збагачення корисних копалин.

В сучасному світі рентні відносини охоплюють практично всі сфери життя, пронизують сфери виробництва, розподілу, обміну та споживання, створюють передумови та джерела отримання рентних доходів від рентоорієнтованої поведінки в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах.

Реалізація рентних відносин при рентоорієнтованій стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств має певну специфіку, яка пов'язана з жорсткою лімітованістю запасів корисних копалин, використанням диференційованих за природним багатством та компонентним составом ділянок технологічного видобутку, неоднорідністю та нееластичністю пропозиції, інституціоналізацією контролю доступу до них на основі специфікації прав власності та їх обґрунтованому розподілі.

Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств може бути сформована за двома принциповими формами:

- 1) без залучення тіньових, корупційних схем, так звана «світла стратегія»;
- 2) з отриманням додаткової ренти при опортуністичній поведінці, застосуванні певних корупційних схем, впровадження до діяльності підприємства проявів тіньової економіки (в аспектах заниження або завищення певних показників виробничо-господарської діяльності), так звана «темна стратегія».

При розробці рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств слід дотримуватися загальновідомих базових принципів розробки будь-якої стратегії, а саме:

- цілевстановлення;
- багатоваріантності та адаптивності;
- системності та збалансованості;
- послідовності та ієрархічності;
- безперервності;
- наукової та методичної обґрунтованості;
- реалістичності та досяжності;
- гнучкості та динамічності;
- ефективності й соціальної орієнтованості;
- кількісної і якісної визначеності;
- довгостроковості заходів.

Дефініцію поняття «економічна стратегія» в своїй роботі чітко дав Я. Жалило: «Економічна стратегія - це цілісна система дій суб'єкта, спрямована на реалізацію цілей, завдань і пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливу ендогенних та екзогенних факторів, розрахована на тривалий період часу...» [4, с.14]. Економічна стратегія не з'являється сама по собі, а є результатом узгодження інтересів держави (влади), бізнесу та громадянського суспільства. Врахування інтересів суб'єктів кожного рівня дозволяє розробити взаємовигідну, прозору, несуперечливу стратегію на певну перспективу. Прикладом розробленої економічної стратегії держави може служити Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [9].

Стратегія рентоорієнтованої поведінки держави в сфері надрокористування, аналогічно Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», повинна базуватися на певній конкретній цілі, векторах руху, першочергових пріоритетів і індикаторах становлення і розвитку рентних відносин у сфері надрокористування. Для цього необхідно визначити суб'єктний склад зацікавлених учасників. Безпосередньо зацікавлені суб'єкти стратегії рентоорієнтованої поведінки - це держава, як власник надр, і підприємць-орендар надр (надрокористувач). Саме ці учасники рентних відносин у сфері надрокористування зацікавлені в інституціоналізації специфікації прав власності на надра, формуванні економічно обґрунтованої та прозорої системи розподілу рентних доходів між собою на довгострокову перспективу.

Цілі формуванні стратегії рентоорієнтованої поведінки в сфері надрокористування зачіпають не тільки отримання ренти, але стосуються раціонального і екологічно безпечного надрокористування, видобутку і максимально можливого вилучення корисного компонента з видобутої

сировини, раціонального використання природних ресурсів, а так само (опосередковано) пов'язані з соціальною політикою держави, системою відтворення і використання трудових ресурсів.

Правові аспекти надрокористування та прав власності на надра закріплені в чинних законодавчих актах, Кодексах і в Конституції України.

З метою розуміння сутності діючої системи градації і специфікації прав власності на надра доцільним є розгляд існуючої в Україні ієрархічної системи законодавчих і підзаконних актів.

Ієрархічна структура законодавчих актів в сфері надрокористування включає в себе наступні «сходинки»:

1. Конституцію України.
2. Кодифіковані законодавчі акти (Кодекси).
3. Закони України.
4. Декрети Кабінету Міністрів України.
5. Міжнародні угоди.

Ієрархічна структура підзаконних актів в сфері надрокористування має наступну структуру:

1. Укази Президента України.
2. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.
3. Накази, листи міністерств і установ.
4. Акти органів місцевої влади та місцевого самоврядування.
5. Локальні акти (статуты підприємств).

Для розуміння сутності «розмивання прав власності» на надра доцільно розглянути систему чинного конституційного і кодифікованого законодавства України щодо суб'єкт-об'єктних прав, поділу відповідальності суб'єктів при надрокористуванні та нарахування рентних платежів.

Оскільки, основою побудови всього законодавства України є Конституція України, - слід звернути увагу на статтю 13 «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Всі суб'єкти права власності рівні перед законом» [10].

Таким чином, в Конституції України чітко зазначено, що надра є власністю Українського народу, а від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування. Більш детально права власності розглянуті в Цивільному кодексі України, Кодексі України про надра, Господарському кодексі України.

Глава 23 Цивільного кодексу України [11] присвячена розгляду загальних положень права власності. У ст. 317 виділяється тріада прав власності, а саме володіння, користування і розпорядження, яким наділений власник. У ст. 324 ЦКУ дано чітке визначення прав власності Українського народу, а саме, з чіткою відповідністю з Конституцією України сказано, що: «1. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. 2. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України. 3. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону ».

Глава 15 Господарського кодексу України [12] присвячена правовому регулюванню питань використання природних ресурсів у сфері господарювання, а саме: розглянуто особливості правового режиму використання природних ресурсів (в тому числі, надр), виділено 2 типу відносин використання природних ресурсів в залежності від права власності або права користування, описані права та обов'язки суб'єктів-надрокористувачів.

Права суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів відображені в положеннях ст. 152 ГКУ, а саме: «підприємство, здійснюючи господарську діяльність, має право: експлуатувати корисні властивості наданих йому природних ресурсів; використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку корисні копалини місцевого значення, водні об'єкти, лісові ресурси, що знаходяться на наданій йому земельній ділянці; отримувати доходи від результатів господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів; отримувати пільгові короткострокові та довгострокові кредити для реалізації заходів щодо ефективного використання, відтворення та охорони природних ресурсів, а також користуватися податковими пільгами при здійсненні зазначених заходів; вимагати відшкодування збитків, завданих належним йому природним ресурсам іншими суб'єктами, а також усунення перешкод у здійсненні господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів ».

Обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів наведені в ст. 153 ГКУ: «використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності; ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності; здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання; своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів; здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів; відшкодовувати збитки, завдані ним власникам або первинним користувачам природних ресурсів ».

Більш детально проблеми правового режиму надрокористування в Україні розглядаються в Кодексі України про надра [13], який більш предметно розглядає аспекти та особливості правового регулювання надрокористування, права і обов'язки надрокористувачів, особливості плати за користування надрами, зачіпаючи питання охорони надр і відповідальності за порушення використання надр .

Податковий кодекс України [14] розглядає особливості стягнення плати за користування надрами, визначає коло суб'єктів, які платять за використання надр і об'єкти оподаткування. У розділі XI «Плата за користування надрами» виділено 2 категорії загальнодержавного платежу, а саме, в статті 1 розділені платники-надрокористувачі щодо їх ролі в надрокористування, пов'язаному і не пов'язаному з видобутком корисних копалин. У ст. 252 Податкового кодексу України виділені суб'єкти, які зобов'язані платити рентну плату за користування надрами, до них відносяться: суб'єкти господарювання, в тому числі громадяни України, іноземці та особи без громадянства, зареєстровані відповідно до закону як підприємці, які набули права користування об'єктом (ділянкою) надр на підставі отриманих спеціальних дозволів на користування надрами (далі - спеціальний дозвіл) в межах конкретних ділянок надр з метою провадження господарської діяльності з видобування корисних копалин, у тому числі під час геологічного вивчення (або геологічного вивчення з подальшою дослідно-промисловою розробкою) в межах зазначених у таких спеціальних дозволах об'єктах (ділянках) надр (ст. 252.1.1 ПКУ).

У ст. 252.3 ПКУ виділяється об'єкт оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин по кожній наданій в користування ділянці надр, що визначена у відповідному спеціальному дозволі, є обсяг товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини), що є результатом господарської діяльності з

видобутку корисних копалин у податковому (звітному) періоді, наведеної у відповідність зі стандартом, встановленим галузевим законодавством. Однак, в даному випадку мова йде лише про суто податковому платежі, а не про рентну плату в класичному розумінні. Податковий кодекс України, по суті справи, розглядає рентний платіж, як обов'язковий платіж, що залежить від обсягу видобутку корисних копалин (без урахування показників природного багатства ділянки, яке і формує диференціальну ренту I роду).

Стосовно пошуку джерел, які дозволять суттєво поповнити доходну частину Державного бюджету України, доцільно розглянути рентні платежі від надрокористування. Саме рентні платежі, отримані до доходної частини Державного бюджету мають змогу не тільки стимулювати раціональне надрокористування, а й слугуватимуть індикатором запобігання корупційному виводу рентних платежів з під контролю держави та суспільства.

Ефективна виробничо-господарська діяльність металургійного комплексу в аспектах раціонального надрокористування виступає запорукою розвитку економіки України та джерелом поповнення доходної частини Державного бюджету України. Зважаючи на це доцільно зосередити увагу фахівців на низці проблем, які суттєво впливають на розвиток як окремих металургійних підприємств, так і металургійної галузі, серед основних доцільно виділити наступні: зношеність основних виробничих фондів, обмеженість власних фінансових ресурсів та певна складність щодо залучення інвестицій і кредитів, жорсткі умови конкуренції на світовому ринку, наявність товарів-замінників традиційної продукції металургійної галузі, неадекватність рентної політики держави сучасним умовам господарювання та сутності «рентних платежів», наявні кризові явища в економічній та політичній сферах країни, суттєвий рівень корупції та тіньової економіки тощо. Доцільно акцентувати увагу фахівців на проблему, пов'язану із раціональним використанням надр корисних копалин та вилученням рентних платежів до доходної частини Державного бюджету України.

Відповідно п. 251.1 Податкового кодексу України рентну плату сплачують за: «...користування надрами для видобування корисних копалин...». Стосовно визначення розміру рентної плати діють, так звані, «ставки рентної плати», які щорічно переглядаються. В 2015 році, вперше в практиці сплати рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин в Україні, було застосовано новий механізм коригування обчислення розміру ставки для залізної руди. Відповідно до Листа ДФСУ від 29.01.2015 р. № 2703/7/99-99-15-04-02-17 «Про особливості справляння рентної плати у 2015 році» (8% від вартості товарної продукції з урахуванням коефіцієнту

«...який дорівнює частці заліза в товарній продукції» (п. 252.20 ПКУ виноска 1) [15].

Слід зазначити, що з метою вдосконалення існуючого законодавства в питаннях визначення ставок рентних платежів та створення рівних умов господарювання суб'єктів при надрокористуванні доцільно використовувати показники ставок рентних платежів «диференційної ренти I роду», які враховують не лише вміст заліза в товарній продукції, а дозволяють оцінити залучені до розробки родовища залізних руд щодо вмісту корисного компоненту (заліза) безпосередньо після видобування до стадії збагачення. Обчислення ставки рентних платежів у відсотках з коригуванням ставки податку на вміст заліза у товарній продукції не відповідає економічній сутності рентних платежів (диференційної ренти) та призводить до недоотримання платежів державою до бюджету, оскільки стандартизує «тіло» рентного платежу до 8%, а застосування означеного коефіцієнта є непрозорим та неефективним. Оскільки обґрунтованість розміру зазначеного коефіцієнту викликає певні сумніви, то виникає необхідність перевірки його використання з позицій аналізу корупційної складової задля уникнення проблем «вимивання коштів» з видобувних підприємств до кишень корупціонерів як державного, так і недержавного рівнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виявлені невідповідності існуючої системи розподілу і специфікації прав власності в сфері надрокористування на підставі чинних законодавчих актів свідчать про необхідність проведення існуючого законодавчого поля у відповідність з об'єктивними економічними законами. Існуюча в законодавчих та нормативних актах підміна понять «рентний платіж», яка не відображає суті ренти в надрокористуванні, до сих пір не проведена державна експертиза геолого-економічної оцінки запасів корисних копалин з боку держави призводить до неефективного для державних інтересів розподілу і перерозподілу рентних платежів в сфері надрокористування. Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничозбагачувальних підприємств України має певну специфіку та пов'язана не лише з пошуком рентних надходжень до держави та підприємця-орендаря надр (надрокористувача), а ще й має третю сторону, якій доцільно приділити увагу в подальших дослідженнях, – пошук політичної та корупційної ренти, яка проявляється через лобіювання інтересів зацікавлених осіб в отриманні економічної ренти за допомогою політичного процесу на етапі прийняття законодавчих та нормативних рішень щодо стратегічних засад виходу з еколого-економічної кризи підприємств металургійного комплексу України.

Список використаної літератури

1. Веклич О.О. Економічні суперечності сучасного природокористування / О.О. Веклич; НАН України, Ін-т економіки. – К., 1999. – 434 с.
2. Геєць В.М. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В.М. Геєць, А.А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – №6. – С. 4–20.
3. Дияк И. Без закона. Правовое регулирование взимания ренты // Голос Украины. – 2002. - № 124 (2875) от 12.07.02. - С. 5.
4. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – (Серія «Економічні науки»). – Вип. 8. – 368 с.
5. Зверяков М.І. У пошуках виходу з кризи) / М.І. Зверяков // Економіка України. – 2013. – №8. – С. 4–22.
6. Пахомова Н.В. Экономический анализ экологического права / Н.В. Пахомова // Вопросы экономики. – 2003. – №10. – С. 34–49.
7. Сухоруков А. І. Особливості інституціоналізації сфери надрокористування в Україні / А. І. Сухоруков, В. В. Матюха, М. Т. Мовчан // Стратегічні пріоритети. – 2009. – С. 151-158.
8. Тарасевич В.М. Про орієнтири і напрями виходу з кризи / В.М. Тарасевич // Економіка України. – 2013. – №9. – С. 4–18.
9. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” // [Електронний ресурс]: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>; <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
10. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - № 30. - 1996. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
11. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - №№ 40-44. - 2003. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
12. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - № 18, № 19-20, № 21-22. - 2003. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
13. Кодекс України про надра [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - № 36. - 1994. - - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр>
14. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - № 2011, № 13-14, № 15-16, № 17. - 2011. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

15. Лист Державної служби геології та надр України, Державної комісії України по запасах корисних копалин, від 21 березня 2016 року № 171/07 «Щодо визначення тимчасового (до проведення державної експертизи матеріалів геолого-економічної оцінки запасів корисних копалин) коефіцієнта (гірничодобувного) підприємства (Крмпе) для застосування платниками при обчисленні податкових зобов'язань у 2016 році на ділянках надр, де провадиться господарська діяльність з видобування корисних копалин, але геолого-економічна оцінка запасів корисних копалин з належним визначенням цього коефіцієнта ще невиконана». - Режим доступу: <http://zakon.pedrada.com.ua/regulations/2341/8293/8213/485614>

References

1. Veklich, O.O. (1999), *Ekonomichni superechnosti suchasnogo pryrodokorystuvannya* [The economical contradictions of modern environmental management], National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics, Kiev, Ukraine.
2. Geyets, V.M., Gritsenko, A.A. (2013), “Out of the crisis (Reflections on the relevant due to read)”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 4–20.
3. Dyyak, Y. (2002), “Without the law. Legal regulation of collection of rent”, *Holos Ukrayni*, vol. 124 (2875), p. 5.
4. Zhalilo, Ya. A. (2003), *Ekonomichna stratehiya derzhavy: teoriya metodolohiya, praktyka: Monohrafiya* [The economic strategy of the state: theory, methodology, practice: Monograph], NISD, Kiev, Ukraine.
5. Zvyeryakov, M.I. (2013), “In search of a way out of the crisis”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 4–22 .
6. Pahomova, N.V. (2003), “Economic analysis of environmental law”, *Voprosy ekonomiki*, vol. 10, pp. 34–49.
7. Cukhorukov, A.I., Matyukha, V.V., Movchan, M.T. (2009), “Features institutionalization sphere of subsoil use in Ukraine”, *Stratehichni priorytety*, pp. 151-158.
8. Tarasevych, V.M. (2013), On the guidance and direction out of the crisis // *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 4–18.
9. *Pro Stratehiyu staloho rozvytku “Ukrayina – 2020”* [On the Strategy to for Sustainable Development "Ukraine - 2020"]. Ukaz Prezydenta Ukrayiny № 5/2015 vid 12.01.2015 r. Available from: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>; <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – Accessed: 14.11.16.
10. Constitution of Ukraine (1996), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. – vol. 30. Available from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. – Accessed: 14.11.16.

11. The Civil Code of Ukraine (2003), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, vol. 40-44. Available from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Accessed: 14.11.16.
12. Economic Code of Ukraine (2003), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, vol. 18, 19-20, 21-22. Available from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. – Accessed: 14.11.16.
13. Code of Ukraine on subsoil use (1994), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, vol. 36. Available from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр>. . – Accessed: 14.11.16.
14. Tax Code of Ukraine (2011), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, vol. 13-14, 15-16, 17. Available from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Accessed: 18.11.16.
15. *Lyst Derzhavnoyi sluzhby heolohiyi ta nadr Ukrayiny, Derzhavnoyi komisiyi Ukrayiny po zapasakh korysnykh kopalyn, vid 21 bereznia 2016 roku № 171/07 «Shchodo vyznachennya tymchasovoho (do provedennya derzhavnoyi ekspertyzy materialiv heoloho-ekonomichnoyi otsinky zapasiv korysnykh kopalyn) koefitsiyenta (hirnychodobuvnoho) pidpryyemstva (Krmpe) dlya zastosuvannya platnykamy pry obchyslenni podatkovykh zobov'yazan' u 2016 rotsi na dilyankakh nadr, de provadyt'sya hospodars'ka diyal'nist' z vydobuvannya korysnykh kopalyn, ale heoloho-ekonomichna otsinka zapasiv korysnykh kopalyn z nalezhnym vyznachenniam ts'oho koefitsienta shche nevykonana»* [Letter of the State service of Geology and subsoil of Ukraine, State Commission of Ukraine for mineral reserves dated March 21, 2016 No. 171/07 "Regarding the definition of temporary (until the public examination of materials of geological-economic once mineral reserves) ratio (mining company (Krmpe) for use by taxpayers when calculating the tax liabilities in 2016 at subsoil areas, where economic activity is carried out for the extraction of minerals, but the geological and economic evaluation of mineral reserves to determine this coefficient have not yet been implemented"]. Available from: <http://zakon.pedrada.com.ua/regulations/2341/8293/8213/485614>. – Accessed: 18.11.16.

Ткаченко И.Д., аспирант, Национальная металлургическая академия Украины

Аспекты формирования рентоориентированной стратегии поведения субъектов в сфере недропользования

В статье рассматриваются основные аспекты формирования рентоориентированной стратегии поведения субъектов в сфере недропользования. Уделено внимание анализу действующих в Украине законодательных и нормативных актов в сфере недропользования касательно реализации прав собственности на недра. Выявлены существующие противоречия в иерархической структуре законодательных актов в сфере недропользования.

Ключевые слова: рента, рентоориєнтована поведінка, стратегія, рентоориєнтована стратегія, недропользования.

Tkachenko I., Master in Finance and Credit, National Metallurgical Academy of Ukraine

Aspects of the formation of rent-seeking behavior strategies in the field of mineral resources

The article discusses the main aspects of rent-seeking behavior of strategies in the field of mineral resources. Attention is paid to the analysis of existing in Ukraine laws and regulations in the field of mineral resources on aspects of property rights to the subsoil. Discovered existing contradictions in the hierarchy of legislation in the sphere of subsoil use.

Key words: rent, rent seeking, strategy, rent-seeking strategy, ownership of subsoil use.